

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЮКСЕЛЬ ГАЯНА ЗАЇРІВНА

УДК 07(=512.19:477.75-074)«2014/2022»

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМСЬКА ІНФОРМАЦІЙНО-МЕДІЙНА ПАРАДИГМА
В КОНТЕКСТІ ОКУПАЦІЇ ПІВОСТРОВА
(ЛЮТИЙ 2014 – ЛЮТИЙ 2022 РР.): ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІЙНОЇ
СФЕРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ**

27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних
комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання

на відповідне джерело

Г.З. Юксель

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Сидоренко Наталія Миколаївна

Київ – 2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія питання й теоретико–методологічне підґрунтя дослідження	
1.1. Окупація Криму як виклик повоєнному міжнародному праву (документальна база, джерела інформації).....	20
1.2. Теоретико-методологічні основи та опис матеріалів дослідження.....	20
1.3. Кримська інформаційно-медійна парадигма: ідейно-змістовий та функціональний аспекти.....	21
РОЗДІЛ 2. Трансформація інформаційної сфери Криму внаслідок окупації 2014 року	
2.1. Українсько-російські відносини як основа інформаційної політики.....	23
2.2. Система кримських ЗМІ напередодні окупації 2014 року.....	25
2.3. Інформаційно-пропагандистська експансія РФ проти України: кримський вимір.....	28
2.4. Правовий аспект проблеми свободи слова та захисту журналістів у Криму.....	30
2.5. Кримська журналістська міграція: суть та основні риси явища.....	31
2.6. Кримськотатарський національний рух у процесі деокупації Криму.....	34

РОЗДІЛ 3. Інформаційні та ідеологічні наслідки окупації півострова

3.1. Мілітаризація свідомості населення Криму засобами медійної пропаганди.....	35
3.2. Міфологізація історії та формування образу України в кримському гуманітарному просторі	37
3.3. Громадянська журналістика як форма боротьби з тимчасовою окупацією.....	41
3.4. Ненасильницький спротив окупації у Криму: інформаційний вимір.....	43
3.5. Соціальні мережі як засіб комунікації в умовах окупації (на прикладі ситуації з пандемією COVID–19).....	46

РОЗДІЛ 4. Шляхи деокупації та інформаційної реінтеграції Криму в український медіапростір

4.1. Концепція інформаційної політики України щодо ТОТ Криму.....	47
4.2. Кримський медіадискурс в українському інформаційному просторі.....	48
4.3. «Кримська платформа» як соціально-комунікаційна структура для деокупації Криму.....	49
4.4. Встановлення комунікаційного зв'язку з мешканцями тимчасово окупованих територій.....	51
4.5. Розвиток і популяризація кримськотатарської мови як інструмент комунікаційного зв'язку з Кримом.....	52
4.6. Протидія гібридним інформаційним загрозам: досвід минулого і перспективи майбутнього.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
АНОТАЦІЯ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження кримської інформаційно-медійної парадигми (КІМП) та перспективних векторів розвитку державної інформаційної політики України важливе з кількох причин:

Протидія інформаційній війні. Окупація Криму Росією супроводжується масштабною інформаційною війною, спрямованою на маніпулювання свідомістю людей і в Криму, і поза його межами. Щоб протистояти пропаганді та захищати інформаційний суверенітет України, важливо глибше пізнати наративи, методи та інструменти, які використовує РФ в інформаційній війні у кримському регіоні.

Збереження ідентичності та реінтеграція Криму. Російська окупація ставить під загрозу культурну ідентичність кримських татар, українців та громадян інших національностей, які проживають у Криму. Дослідження покликане дати підґрунтя для заходів, спрямованих на збереження історичної пам'яті, мов та етнокультур. Після деокупації Криму медіасистема півострова потребуватиме відновлення та реінтеграції в український інформаційний простір. Дослідження КІМП допоможе розробити ефективну стратегію для цих процесів.

Захист прав людини, включно з правом на свободу слова. Окупаційна влада в Криму порушує права людини, включно із свободою слова і доступом до інформації. Дослідження КІМП у період 2014–2022 рр. сприяє документуванню цих порушень та подальшому притягненню окупантів до відповідальності.

Розвиток медіаграмотності. Населення АР Крим та м. Севастополя, як і всієї України, потребує медіаграмоти, щоб критично оцінювати інформацію та протистояти дезінформації. Результати дослідження можуть бути корисними під час створення та реалізації відповідних програм.

Метою дисертаційної роботи є з'ясування ключових складників, закономірностей формування КІМП у 2014–2022 рр. для накреслення необхідних трансформацій кримської медіасфери та інформаційної політики України.

Тему дисертації обрано з огляду на існування *суспільно значущої проблеми*, яка має комплексний характер. Йдеться про недостатню ефективність комунікаційних стратегій та заходів, спрямованих на просування українського інтересу в Криму та реінтеграцію регіону, тож і об'єктивну потребу оновити підходи та інтенсифікувати відповідну різносторонню комунікацію.

Для досягнення поставленої мети у дисертації необхідно виконати такі **основні завдання**:

1) теоретичне пізнання та авторська артикуляція поняття «кримська інформаційно-медійна парадигма» (КІМП);

2) фіксація, збір, систематизація інформації про події у медійній сфері Криму у 2014–2022 рр. та визначення етапів формування КІМП (*історичний вимір*);

3) аналіз тенденцій розвитку КІМП в аспекті меседжів та ідеологій (*інформаційний вимір*);

4) дослідження інформаційної політики України щодо Криму з метою інтенсифікації комунікаційного зв'язку з громадянами України на ТОТ, трансформацій медіасфери та реінтеграції регіону в єдиний український інформаційний простір (*організаційний вимір*).

Об'єктом дослідження є інформаційно-медійна сфера Криму, яка є невіддільною частиною ширшого національного медіапростору України, а саме:

- система засобів масової інформації (ЗМІ);
- платформи соціальних комунікацій (соціальні мережі, блогосфера, форуми, вікі-сайти тощо);
- державні та адміністративні установи в галузі масової інформації та соціальних комунікацій;
- професійні журналістські спілки та об'єднання;
- сфера громадянської журналістики та правозахисної діяльності (правозахисні організації, рухи, об'єднання, в основі функціонування яких — захист прав та свобод людини та інформаційний опір репресіям і тиску).

Предметом дослідження є еволюційні, інформаційно-ідейні та організаційні особливості КІМП, перспективні шляхи розвитку КІМП, спрямовані на протидію інформаційній війні та реінтеграцію кримського регіону, перспективні концептуальні вектори державної інформаційної політики України в Криму.

Методологія дослідження. Накопичено теоретичну базу дослідження, вибудовано зв'язки між ключовими поняттями. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вчених із різних галузей знань:

Теоретичні праці, в яких визначено поняття «парадигма». Уперше термін «парадигма» запропоновано в студіях Л. Й. Вітгенштайна та Т. Куна.

Подальші інтерпретації викладено в працях Д. Бома, С. Грофа, І. Лакатоса, Дж. Марголіса, К. Прибрама, К. Поппера, С. Тулміна, М. Фуко та ін. Серед українських дослідників до поняття «парадигма» зверталися І. Алексеєнко, Г. Воронкова, Д. Дюжев, І. Кисарець, О. Москаленко, С. Романюк, Г. Сенкевич, Л. Хорішко, Г. Ярчук та ін.

Дослідження, в яких осмислено причини і наслідки, різні аспекти окупації Криму 2014 р. Російською Федерацією: О. Задорожний, Б. Бабін, П. Гай-Нижник, А. Демартіно, С. Кульчицький, В. Сергійчук, А. Умланд, Л. Якубова та ін.

Теоретико-прикладні дослідження української школи журналістики: Ю. Бідзілі, М. Веркальця, А. Животка, І. Крупського, С. Костя, В. Лизанчука, О. Мелещенка, І. Михайлина, О. Мукомели, М. Романюка, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, Л. Супрун, Б. Чернякова та ін. На цій основі стало можливим розглянути об'єкт дослідження у зв'язку з історичними подіями.

Праці із загальної соціально-комунікаційної проблематики, методи медіадосліджень: Ю. Бідзіля, О. Богуславський, С. Бодрунова, В.Владимиров, Л. Городенко, О. Дьякова, Н. Зикун, В. Іванов, С. Квіт, В. Корнеєв, Т. Крайнікова, Т. Кузнецова, В. Лизанчук, Г. Почепцов, В. Різун, Т. Скотникова, Ю. Фінклер, Є. Цимбаленко, О. Чекмишев, В. Шевченко та ін.

Праці із проблематики гібридних війн, стратегічних комунікацій, присвячені формам і методам інформаційної протидії, комунікаційним стратегіям у

внутрішній і зовнішній політиці стосовно ТОТ: В. Горбуліна, О. Додонова, А. Дубіна, В. Жадька, Я. Жаркова, В. Зеленіна, Г. Карпенко, Л. Компанцевої, Я. Корохода, О. Курбана, Д. Ланде, В. Ліпкана, В. Остроухова, В. Петрика, Г. Почепцова, М. Присяжнюка, О. Саприкіна, В. Толубко, В. Хорошко та ін.

Дослідження про формування позитивного іміджу держави, використання «м'якої сили» в зовнішньополітичній діяльності, розвінчання міфів російської пропаганди щодо Криму: Г. Бекірова, Т. Березовець, П. Вольвач, С. Громенко, А. Демартіно, Т. Кузьо, Д. Кулеба, С. Кульчицький, Ю. Луканов, М. Семена, В. Сергійчук, Л. Якубова та ін.

Історичний процес формування ЗМІ та інформаційного простору Криму. Становлення перших друкованих видань на території півострова було описано в роботах А. Айвазова, І. Гаспринського, Л. Дегерменджі, У. Іпчі, А. Кримського, Л. Люманова, М. Недіма, А. Озенбашли, В. Смирнова та ін. Історія і сучасний розвиток кримських ЗМІ, життєвий шлях та діяльність авторів розглянуто в роботах Н. Абдульваапова, В. Возгріна, В. Ганкевича, С. Гафарова, І. Керімова, Т. Кірімова, З. Куртнезира, С. Нагаєва, Д. Урсу, Р. Фазилова, О. Хоменка, Н. Яблоновської та ін.

Нормативно-правові акти України, урядів інших держав, міжнародних організацій, пов'язані з тимчасово окупованою територією Криму: Основний Закон України та законодавчі, підзаконні акти законодавства України та окремих держав (зокрема США та країн ЄС) у сфері медійного середовища, серед яких: «Доктрина національної інформаційної безпеки» (2017 р.), «Стратегія інформаційної реінтеграції Криму» (2018 р.), «Стратегія воєнної безпеки України» (2021 р.), «Стратегія деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь» (2021 р.), «Стратегія розвитку кримськотатарської мови» (2022 р.).

У дисертації проведено аналіз та порівняння різних наукових поглядів, знайдено спільне й відмінне, а потім із використанням системного методу згенеровано цілісне теоретичне підґрунтя. Цей підхід дав змогу не тільки систематизувати існуючі думки та позиції, а й виявити прогалини у науковому дискурсі: потребу в науково обґрунтованому удосконаленні інформаційної

політики України щодо тимчасово окупованої території (ТОТ) Криму; необхідність формування кадрового журналістського резерву для роботи в післяокупаційних умовах, тобто підготовку кадрів на основі спеціальних навчальних програм; потребу в реінтеграції українських громадян після тривалого перебування в окупації в інформаційний простір України. Усі ці напрями зводяться до необхідності глибоко розуміти дискурсивну ситуацію в Криму та можливі шляхи еволюції його інформаційно-медійної системи.

Проведено первинні дослідження, зібрано та опрацьовано емпіричні дані:

- 30 нестандартизованих інтерв'ю з кримськими журналістами (2020–2021 рр.);
- контент-аналіз «Українське питання в кримських ЗМІ» (січень — червень 2020 р.);
- дискурс-аналіз 16 номерів «Ученых записок Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского» (серія «Философия. Политология. Культурология», 2017-2020 рр.);
- 2 анкетних опитування — професійних журналістів (2021 р.) та громадянських журналістів (2021 р.);
- медіамоніторингове дослідження «Крим в інформаційному просторі України» (2014–2020 рр.).

Такий комплекс методів дібрано для того, щоб у різних аспектах пізнати об'єкт дослідження та отримати більш надійні, релевантні результати.

Нестандартизовані інтерв'ю з кримськими журналістами

Дослідження реалізовано у першій половині 2020 — другій половині 2021 рр. Результати викладено в *Додатку В* монографії.

Проведено 30 інтерв'ю з представниками кримського медійного цеху: Миколою Семеною, журналістом «Радіо Свобода»; Ісметом Юкселем, координатором інформаційної агенції «Qırım Haber Ajansı» («Агенція «Кримські новини»); Владиславом Селезньовим, начальником центру військ берегової оборони ВМФ України в Криму та ін.

Для проведення інтерв'ю на основі теоретичного матеріалу створено питальник, в якому частина питань була постійною, а частина — варіативною (добиралася залежно від бекграунду співрозмовника).

В інтерв'ю обговорювалися три основні блоки проблем:

- 1) розвиток інформаційної сфери в Криму до та після окупації;
- 2) вплив держави-агресорки на медійне середовище;
- 3) необхідні заходи для організації інформаційного зв'язку з Кримом.

Інтерв'ю відбувалися і як особисті зустрічі, і дистанційно, з використанням програми для організації відеоконференцій Zoom (формат зумовлювався умовами, в яких перебували респонденти). Середня тривалість інтерв'ю — близько 1 год.

Контент-аналіз «Українське питання в кримських ЗМІ» (січень — червень 2020 р.)

Дослідження реалізовано у період 01.01.2020 — 30.06.2020 рр. Результати викладено у *Таблиці 3.1. Висвітлення в кримських ЗМІ питань, пов'язаних із Україною* монографії.

Вибірка — вебсайти 6 кримських ЗМІ, які продовжили діяльність або були відкриті на півострові після окупації 2014 р.: 1) найбільш тиражна газета півострова «Крымская правда»; 2) офіційне видання так званої Ради Міністрів Криму «Крымская газета»; 3) стрічка ІА «Крым-Информ»; 4) стрічка ІА «РИА Новости Крыма»; 5) інтернет-газета «Крымское эхо»; 6) інтернет-газета «Новости Крыма».

Одиниці аналізу — слово «Україна» та його відмінкові форми: «України», «Україні», «Україною» тощо.

Ці ключовики виявлено в 523 матеріалах, а саме:

- «Крымская правда» (www.c-pravda.ru) — 32 публікації;
- «Крымской газеты» (www.gazetacrimea.ru) — 17 публікацій;
- ІА «Крым-Информ» (www.c-inform.info) — 212 публікацій;
- ІА «РИА Новости Крыма» (www.crimea.ria.ru) — 1538 публікацій (проаналізовано кожену 10 публікацію, загалом 154 публікації);

- «Крымское эхо» (www.c-echo.info) — 64 публікації;
- «Новости Крыма» (www.news.allcrimea.net) — 44 публікації.

Досліджено:

- основні посили щодо України, які, як оціночні судження, використовуються в кримських ЗМІ — приведено 11 груп прикладів;
- мова ворожнечі в кримських ЗМІ та дослідження основних маніпуляцій стосовно України в кримських ЗМІ — результатом стало узагальнення та створення 10 груп висловлювань;
- головні маніпулятивні прийоми в кримських ЗМІ — надано 12 прикладів маніпуляцій.

Дискурс-аналіз наукового журналу «Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского», серія «Философия. Политология. Культурология» (2017–2020 рр.)

Дослідження реалізовано у 2020 р. Результати викладено у *Розділі 3.2. Міфологізація історії та формування образу України в кримському гуманітарному просторі* монографії.

Досліджено особливості інтерпретації українського питання в науковому журналі «Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского», серія «Философия. Политология. Культурология» (архів журналу розміщено за адресою: <https://sn-philcultpol.cfuv.ru/arhiv/>).

Основним завданням дискурс-аналізу було з'ясувати, як тематизується в наукових колах українське питання — які теми, пов'язані з Україною, розроблюються, які знання (чи псевдознання) накопичуються, як інтерпретуються дослідниками історичні, культурні, соціальні та інші аспекти.

За моніторинговий період взято 2017–2020 рр. — проаналізовано загалом 16 номерів та 246 публікацій, які представлені на сайті журналу:

- 2017 р. — 4 номери (62 публікації);
- 2018 р. — 4 номери (73 публікації);
- 2019 р. — 4 номери (61 публікація);
- 2020 р. — 4 номери (50 публікацій).

За одиниці аналізу взято слово «Україна» та його відмінкові форми: «України», «Україні», «Україною» тощо.

Виявлено, що проблема України предметно висвітлена у 18 публікацій — в них автори викладають їхнє суб'єктивне бачення минулого та сьогодення України. Дискурс-аналіз показав, що автори статей не дотримуються наукового об'єктивного підходу, тенденційно спотворюють, негативно інтерпретують українське питання.

Анкетне опитування професійних та громадянських журналістів

Проведено два анкетні опитування:

- 1) кримських професійних журналістів;
- 2) кримських громадянських журналістів.

Анкетування кримських професійних журналістів

Дослідження реалізовано у січні 2021 р. Результати викладено у *Додатку Г* монографії.

Опитування проводилося шляхом заповнення інтерактивної гугл-форми, розташованої на гугл-диску автора монографії. Журналісти надавали відповіді на запитання з власних комп'ютерів або мобільних пристроїв українською та російською мовами.

Запропоновану анкету погодилися заповнити 20 респондентів, 10 з яких (50 %) не дали дозволу на використання інформації про своє ім'я та прізвище.

Анкета складалася із 24 запитань закритого та відкритого типу, розподілених на три групи:

- 1) загальні відомості про журналістську діяльність напередодні окупації Криму 2014 року;
- 2) проблемам виконання професійних обов'язків безпосередньо під час воєнного захоплення півострова у лютому — березні 2014 р. та в перші місяці окупації;
- 3) продовженням професійної діяльності після виїзду з Криму.

Відкриті відповіді на запитання подали десять (50 %) журналістів, з яких: дослідниця Кримської правозахисної групи Ірина Седова, редактор Сайту ІА

«Центр журналістських розслідувань» Євген Лешан, фрилансер Юрій Луканов, журналістка «Радіо Свобода», авторка книг про російську окупацію Ганна Андрієвська, оглядач «Крим.Реалії», кореспондент всеукраїнської щоденної газети «День» Микола Семена, експерт ГО «Кримська правозахисна група» Олена Лисенко, головний редактор газети «Кримська світлиця» Андрій Щекун, журналіст газети «Кримська світлиця» Валерій Верховський та ін.

Анкетування кримських громадянських журналістів

Дослідження реалізовано у січні 2021 р. Результати викладено у *Додатку Д* монографії.

У межах дослідження проводилося електронне анкетне опитування, проведеного як серед громадянських журналістів — мешканців Криму, так і серед тих громадянських журналістів, які внаслідок репресій вимушено залишили півострів і зараз мешкають на материковій частині України. Із метою дотримання безпеки опитування проводилося анонімно, за бажанням респондент міг не зазначати своє ім'я.

Анкета у вигляді гугл-форми складалася з 20 запитань закритого та відкритого типу, які в сукупності склали три тематичних блоки:

- 1) загальні відомості та самоідентифікація;
- 2) професійні обов'язки і зв'язки з Українською державою та суспільством;
- 3) перспективи діяльності.

Анкету складено українською мовою, відповіді надавалися українською та російською мовами.

Розповсюдження анкет серед кримських громадянських журналістів проводилося негласно, після опитування надійшло 29 заповнених анкет, у яких 27 осіб (93,1 %) побажали залишитися інкогніто, а двоє журналістів (6,9 %) — Ділявер Меметов і Сейтумер Сейтумеров — надали відповіді, відкрито зазначивши свої імена.

Медіамоніторингове дослідження «Крим в інформаційному просторі України» (2014–2020 рр.)

Дослідження реалізовано у 2021 р. Результати викладено у *Розділі 4.2. Кримський медіадискурс в українському інформаційному просторі* монографії.

Дослідження мало на меті з'ясувати інтенсивність обговорення теми Криму в українських медіа шляхом збору згадувань Криму в текстах промоніторених медій (2014–2020 рр.).

За допомогою онлайн-системи медіамоніторингу та управління репутацією Semantrum (<http://www.semantrum.net>) проведено моніторинг українського інформаційного простору.

Вибірка — вебсайти друкованих ЗМІ, публікації/сюжети ТБ, радіоєфіри, онлайн-ресурси України: «1+1», «Інтер», «5-й канал», «UA:Перший», ТРК «Україна», «112-й канал», «Прямий», «24-й канал», ICTV та ін.

Оскільки в системі Semantrum аудіо- та відеоматеріали, телесюжети зберігаються у вигляді текстових розшифровок, під час пошуку інформації за текстовими запитами аудіоінформація, відеоматеріали та телесюжети розглядаються (шукаються) системою саме як текстові публікації (застосування ШІ-технології).

Для моніторингу використано такі ключові слова та словосполучення: «окупація Криму 2014 р.», «захоплення Криму», «стратегія деокупації Криму», «анексія Криму», «повернення Криму», «державна цілісність України», «невизнання Криму російським», «окупований півострів», «стратегія повернення Криму», «встановлення контролю України над Кримом», «незаконний референдум 16 березня 2014 р.» та ін. На підставі накопиченого емпіричного матеріалу визначено асоційовані із згадками дискурси та встановлено показники згадувань Криму за роками та медіа.

Здобуті дані всіх вторинних та первинних емпіричних досліджень було проаналізовано в комплексі, порівняно, зроблено висновки.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першою спробою

осмислити формування та функціонування інформаційно-медійної парадигми українського Криму (КІМП), яка виникла внаслідок окупації півострова в 2014 р.

Також запропоновано концептуальні шляхи розвитку цієї парадигми, з огляду на можливі підходи у формуванні державної інформаційної політики України щодо окупованої території АР Крим та м. Севастополя та новітні досягнення в галузі соціальних комунікацій.

Вперше:

- встановлено сутність поняття «кримська інформаційно-медійна парадигма» (КІМП) та надано авторську дефініцію;

- комплексно проаналізовано КІМП (2014–2022 рр.) в історичному, інформаційно-ідеологічному та організаційному аспектах;

- на основі даних нестандартизованих інтерв'ю з журналістами, анкетного опитування журналістів, аналізу документів з'ясовано історичний процес формування КІМП в умовах окупації півострова як послідовність трьох періодів;

- систематизовано й проаналізовано темпи згортання медіасистеми, форми узурпації кримського інформаційного простору Росією, тиску на проукраїнських медійників у Криму, явища вимушеної міграції, а також форми інформаційного спротиву;

- на основі контент-аналізу кримських ЗМІ та дискурс-аналізу наукової преси встановлено основні негативно марковані меседжі про Україну, прийоми мови ворожнечі та маніпуляцій, притаманні кримським дискурсивним практикам;

- на основі нестандартизованих інтерв'ю та анкетного опитування з'ясовано інформаційно-ідейні та організаційні особливості КІМП, форми інформаційного спротиву, особливості розвитку кримської громадянської журналістики, напрями діяльності проукраїнських публічних осіб;

- на основі медіамоніторингового дослідження українських медіа, проведеного за допомогою онлайн-системи Semantrum, встановлено кількісні показники згадування, звернення до теми Криму в українських медіа, що

спростовує інформацію про «забування» окупованого півострову в медійному середовищі України;

- обґрунтовано шляхи подальшого розвитку КІМП — запропоновано принципи, ідейно-змістові засади її функціонування, в основу яких покладено ідеї інформаційної політики України щодо ТОТ Криму; нові підходи в розвитку і державної мови, і кримськотатарської як мови корінного народу;

- розроблено пропозиції:

- стосовно процесу інформаційної реінтеграції Криму в український інформаційний простір;

- для української влади, експертного середовища щодо проведення роботи в інформаційній сфері з метою захисту національної ідентичності українських громадян на загальнонаціональному рівні;

- міжнародним партнерам стосовно зміцнення співпраці в «кримському напрямі» в комунікаційній сфері;

- щодо методів протидії гібридній інформаційній війні та впливу на гуманітарну сферу АР Крим та м. Севастополя, захисту мови та культури кримських татар — корінного народу України.

Процес впровадження змін в актуальну КІМП розпочато на практиці шляхом участі в діяльності робочих груп органів державної влади та громадського сектору.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дослідженні положення надалі можуть бути використані:

- *в інформаційній сфері* — для вдосконалення інформаційної політики щодо тимчасово окупованих територій, пошуку засобів зв'язку з населенням ТОТ, формування позитивного образу України, розроблення інформаційної політики України в умовах окупації, а також повномасштабного вторгнення РФ в Україну, подальших досліджень у сфері масової комунікації;

- *у правозахисній діяльності* — для послідовного захисту прав журналістів, поширення об'єктивної інформації про події на півострові та кримський спротив,

спроби створення умов для професійного виконання журналістських обов'язків громадянськими журналістами в Криму;

- *у навчальному процесі* — використання отриманих результатів можливо під час наукових конференцій та диспутів, під час вивчення таких дисциплін, як «Історія медіа», «Гібридна інформаційна війна», «Кримськотатарські медіа» та ін. у закладах вищої освіти, при підготовці лекційних і семінарських занять, науково-дослідній роботі студентів, у процесі підготовки робочих програм, планів, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачкою самостійно з використанням останніх досягнень теорії та історії соціальних комунікацій. Усі сформульовані в монографії висновки обґрунтовано на основі її власних досліджень. Ідеї та розробки, викладені в науковій доповіді, належать авторці.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовано і в науковому середовищі, і в практиці стратегічних комунікацій.

1) Результати дослідження представлені на міжнародних наукових симпозиумах, конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: IV і V Міжнародній науково-практичній конференції «Журналістика. Філологія. Медіа-освіта» (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 4–5 жовтня 2018 р.; 8–9 жовтня 2020 р.); 3-й Міжнародній конференції з соціальних наук імені Тараса Шевченка (м. Київ, 12–14 липня 2019 р.); Таврійські філологічні наукові читання (Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Київ, 24–25 січня 2020 р.); Кримському міжнародному філологічному форумі (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, 24–25 вересня 2020 р.); «Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурси» (Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, 13–14 листопада 2020 р.); I Мультидисциплінарній міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Виклики пандемії в теорії і на практиці» в рамках міжнародного

проекту «Медіадіалог 2020. Плюралізм і розуміння» (Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з ОК ТБ Людвігсгафен за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини, м. Київ, 16 грудня 2020 р.); Міжнародній науковій конференції з міждисциплінарних досліджень (Берлін, Німеччина, 19–21 січня 2021 р.); «Тенденції європейського розвитку в журналістиці, PR, медіа та комунікаціях» (Республіка Польща, м. Влоцлавек, 26–27 лютого 2021 р.); I Міжнародній міждисциплінарній науково-теоретичній конференції «Міждисциплінарні дослідження: наукові горизонти та перспективи» (Республіка Литва, м. Вільнюс, 12 березня 2021 р.); «Соціальні комунікації: інструменти, технологія і практика» (Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 р.); «Кримські татари: минуле та сьогодення» до 30-річчя Курултаю кримськотатарського народу та з нагоди Дня кримськотатарського прапора (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, 29 червня 2021 р.); «Журналістика, реклама та PR: європейський напрямок розвитку» (ISMA University of Applied Sciences, м. Рига, Латвія, 16–17 липня 2021 р.); «Стан і якість дослідження конфліктів в Україні та світі» в рамках міжнародного проекту «Медіадіалог: конфліктна чутливість і дослідження конфліктів» (КНУ імені Тараса Шевченка за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини, м. Київ, 27 листопада 2021 р.); «Культурні та цивілізаційні зв'язки між Європою та Сходом: пам'яті Омеляна Пріцака» (Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, 17–18 березня 2022 р.); Кримському Міжнародному Форумі філології та журналістики (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 20–21 жовтня 2022 р.); на Всеукраїнських наукових конференціях: «Сучасний медіапростір: реалії та перспективи розвитку» (Вінницький державний педагогічний університет, м. Вінниця, 25 жовтня 2018 р.); «Українська періодика: теорія та сучасність» (Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, м. Львів, 30 листопада — 1 грудня 2018 р.); «Актуальні проблеми медіапростору» (Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка,

м. Київ, 9 квітня 2020 р.; 8 квітня 2021 р.); III–V Конгресах сходознавців (ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, м. Київ, 23–24 грудня 2020 р.; 9–10 грудня 2021 р.); II науковому семінарі (вебінарі) «Крим у координатах історії» (КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ, 1 жовтня 2021 р.); «Регіональна журналістика в Україні: історія, реалії, виклики, перспективи» (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 7–8 жовтня 2021 р.).

2) Практична апробація та впровадження результатів дослідження проводилися:

- впродовж співпраці з органами виконавчої влади України, зокрема з Міністерством молоді і спорту України (2018–2019 рр.); Міністерством культури та інформаційної політики України (2020 р. — дотепер);

- роботи у складі представницького органу корінного народу України — Меджлісу кримськотатарського народу (2013 р. — дотепер);

- співпраці з органами кримськотатарської діаспори — Всесвітнім Конгресом кримських татар (2015 р. — дотепер);

- співпраці з громадськими організаціями кримських татар у Туреччині, Румунії, США: Платформою кримськотатарських організацій Туреччини (близько 50 організацій) та Центральним офісом Співки культури та взаємодопомоги кримських татар Туреччині (м. Анкара) (2013 р. — дотепер);

- під час роботи в Експертній мережі «Кримської платформи», зокрема в групах «Відновлення прав корінних народів України як інструмент деокупації Криму», «Гуманітарна політика», «Культурна спадщина» (2020 р. — дотепер);

- під час роботи в Експертній раді при Представництві Президента України в АР Крим та м. Севастополь (від 21 червня 2023 р. — дотепер).

Деякі стратегії та програми, в розробленні яких брала участь Г. З Юксель:

- Стратегія кримськотатарської народної дипломатії (створена Меджлісом кримськотатарського народу за підтримки Міністерства іноземних справ Естонії, (2016 р.);

- Стратегія розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки (затверджена КМУ 23 лютого 2022 р.);

- Правопис кримськотатарської мови (робочу групу з розроблення проєкту правопису кримськотатарської мови створено відповідно до пункту 1 розпорядження КМУ від 28 липня 2023 р. № 657-р «Питання розроблення правопису кримськотатарської мови»);

- Доповідна записка на виконання доручення Президента України щодо розробки першочергових кроків держави після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь «Деокупований Крим. Першочергові кроки держави» (надіслана Офісом Президента України в КМУ 27 квітня 2023 року, № 02-01/425);

- Стратегія когнітивної деокупації від Представництва Президента України в АР Крим та м. Севастополь (2023 р. — продовжується зараз);

- Звіт експертів «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у чотирьох сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній» (представлено 20 грудня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Наукову доповідь написано на основі одноосібно підготовленої монографії «Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 — лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» (2023), яка складається зі вступу, переліку умовних скорочень, чотирьох розділів (20 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (700 позицій), словника термінів (38 одиниць), а також Додатків (9 позицій). Загальний обсяг монографії складає 564 сторінки, з яких основного тексту — 511 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розділ 1 присвячений історіографії питання й теоретико-методологічному підґрунтю дослідження.

1.1. Окупація Криму як виклик повоєнному міжнародному праву (документальна база, джерела інформації)

Йдеться про особливості інформаційного впливу РФ в Криму — в регіоні, який мав особливе значення для держави-агресорки. Суть цього виклику:

- окупація Криму стала історичною подією початку XXI ст., що спричинила широке обговорення та перегляд принципів функціонування системи міжнародної безпеки;
- незаконний акт окупації півострова зруйнував установлений у середині XX ст. міжнародний статус-кво, згідно з яким цивілізовані країни для вирішення проблемних питань пріоритетним визнають політико-дипломатичний шлях, а воєнний, силовий;
- для світової спільноти, і передусім для Західного світу, виявилася початком переосмислення принципів системи безпеки та проблем захисту держав від зовнішньої агресії.

1.2. Опис матеріалів дослідження

У дисертації використано 14 груп джерел: 1) наукова та науково-популярна література; 2) офіційні сайти, сторінки у соціальних мережах, канали комунікаційного зв'язку державних органів влади України; 3) українські нормативно-правові акти щодо тимчасово окупованої території Криму; 4) резолюції, доповіді, офіційні звіти, моніторинги державних органів України; 5) нормативно-правові акти Європарламенту та державних органів різних країн; 6) резолюції, доповіді, офіційні звіти, моніторинги, рішення міжнародних

організацій; 7) позови України проти Росії у міжнародних судах та проміжні рішення судів; 8) інформація громадських організацій щодо ситуації у Криму (звіти, доповіді, моніторинги); 9) хроніки подій, сформовані ЗМІ, громадськими організаціями; 10) новинні ресурси з інформацією щодо поточної ситуації у Криму (наприклад, сайт ГО «Кримськотатарський ресурсний центр»); 11) біографічні видання, спогади учасників, свідків подій; 12) матеріали кримських ЗМІ та материкової України, які спеціалізуються на темі Криму; 13) культурно-інформаційні проекти (наприклад, проект «Чумацький шлях»); 14) відомості груп, спільнот, сторінок, каналів у соціальних мережах та на інформаційних платформах.

1.3. Кримська інформаційно-медійна парадигма: ідейно-змістовий та функціональний аспекти

Згідно з нашими даними, в період від початку російської окупації до повномасштабного вторгнення сформувалася особлива кримська інформаційно-медійна парадигма (КІМП), наукова рецепція якої необхідна для трансформацій кримської медіасфери та української інформаційної політики. Запропоновано авторське визначення поняття «кримська інформаційно-медійна парадигма (КІМП).

Кримська інформаційно-медійна парадигма (КІМП) — складне комунікаційне утворення, що синтезує складники медіасистеми, інформаційного поля України з духовними, ідеологічними, соціально-політичними явищами, притаманними АР Крим та м. Севастополю.

Цей конгломерат сформувався й продовжує трансформуватися в умовах тимчасової окупації АР Крим та м. Севастополя.

На основі здобутих даних вбачаємо необхідність та історичну невідворотність подальших змін КІМП, інспірованих українською ідеєю, усвідомленням важливості збереження територіальної цілісності держави. Головним активатором у цьому контексті є зусилля державних інституцій та громадянського суспільства України, спрямовані на деокупацію півострова —

заходи військового або політичного характеру, проведені з метою повернення контролю Української держави або встановлення контролю міжнародних організацій над територією Криму.

Зasadничі принципи для трансформації КІМП. Зміни КІМП повинні відбуватися вже сьогодні, а не після звільнення Криму — комунікація повинна випереджати деокупацію. У такому разі це пришвидшить і полегшить деокупацію. Тож йдеться про еволюцію актуальної КІМП — парадигмальну трансформацію. На основі даних слід розроблювати й запроваджувати наскрізні, фундаментальні, комплексні зміни всіх складників: нові українські інформаційні ресурси, нові проукраїнські меседжі, ідеї, погляди, рішення тощо.

При цьому засадничі принципи для трансформації КІМП такі:

- 1) невизнання окупації Криму;
- 2) розуміння окупації як «злочину проти людяності», внаслідок якого було порушено не тільки внутрішнє українське чинне законодавство, а й численні міжнародні правові акти (договори, конвенції, меморандуми, пакти, угоди тощо);
- 3) реалізація ідеї деокупації Криму як головної мети діяльності українського суспільства дипломатико-політичним шляхом;
- 4) формування стратегії повернення де-факто контролю над Кримом із боку України;
- 5) збереження української громадянської свідомості та національної ідентичності української нації та корінних народів Криму, зміцнення історичної пам'яті громадян України в Криму, що будується на об'єктивному, неупередженому тлумаченні історичних подій минулого та сучасних процесів.

Вирішальне значення відіграватиме багатостороння комунікація — комунікаційні процеси на різних рівнях діяльності: державних інститутів (виконавча, законотворча, судова влада); громадянського суспільства (громадські організації, волонтерські об'єднання, благодійні фонди, громадські рухи, ініціативні групи або спільноти за інтересами); особистому рівні (лідери думок, активісти, відомі особи, медійні персони, селебриті та ін.). Побудова такої ефективної комунікації є водночас викликом і завданням для цих суб'єктів.

Аналіз КІМП. Комплексний аналіз КІМП передбачає такі евристичні виміри:

- історичний — пізнання генези КІМП, адже процес формування парадигми відбувався шляхом послідовного, планомірного примусового переформатування інформаційного ландшафту регіону, заборони діяльності українських ЗМІ в Криму, обмеження свободи слова та численних порушень прав журналістів тощо;

- інформаційно-ідеологічний — пізнання наслідків окупації в гуманітарній сфері Криму, знищення національної та політичної ідентичності через міфологізацію історичного минулого та сьогодення, мілітаризацію свідомості населення, особливо дітей і підлітків; поява, з одного боку, кримської журналістської міграції, а з іншого — громадянської журналістики, ненасильницького спротиву окупації, що відображається в медійному середовищі, підпільній медіадіяльності;

- організаційний — пізнання перспективних способів встановити комунікаційний зв'язок із громадянами України на ТОТ, формування векторів української зовнішньої та внутрішньої інформаційної політики щодо Криму.

РОЗДІЛ 2.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ КРИМУ ВНАСЛІДОК ОКУПАЦІЇ 2014 РОКУ

У Розділі 2 досліджено особливості інформаційного простору Криму — унікального політичного, економічного, етносоціального регіону України, його участь та представленість в інформаційному обміні та соціокомунікаційному процесі в державі напередодні окупації 2014 р., та подальші процеси деградації медіасфери півострова. Систематизовано й проаналізовано етапи захоплення інформаційної сфери Криму державою-окупантом після 2014 р., описано процеси примусової трансформації регіонального медіапростору.

2.1. Українсько-російські відносини як основа інформаційної політики

Зазначено, які саме інформаційно-організаційні заходи проводила РФ в Криму.

З російського погляду, кримський регіон історично (спочатку Російською імперією, згодом СРСР) розглядався як «суто російська земля, полита російською кров'ю». Такий погляд на Крим домінував в інформаційній сфері, створював філософські та соціально-політичні засади ставлення до Криму, формував відповідну політику російської верхівки після здобуття Україною незалежності. Від 1991 р. постала і незгода з тим, що Крим не перейшов до складу Російської Федерації, і ставлення до України як до «васальної території». Кардинальні події 2014 р., а саме Майдан та Революція Гідності 2013 р., оголошення Україною європейського шляху розвитку, знищили будь-які ілюзії російського політикуму щодо встановлення повного контролю над Україною [48]. Обраний проєвропейський вектор розвитку України та умовне закінчення ери «краю, підконтрольного імперії» відгукнулося кривавими подіями в сучасній історії України — окупацією Криму та воєнною агресією на Південному Сході України 2014 р., а потім початком повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 р.

РФ завжди планомірно посилювала свою присутність у Криму. За нашими підрахунками, до моменту окупації Криму, станом на початок 2013 р., на території АР Крим діяло близько 40 російських громадських організацій (!), з яких переважна більшість локалізувалися в Севастополі та продовжують діяльність і сьогодні. Серед найвпливовіших у проведенні інформаційно-психологічних операцій проти України були: «Русское сообщество», «Русское движение Крыма», «Русская община Крыма», «Российская община Севастополя», «Русская община Севастополя», «За Севастополь и Возрождение Черноморского флота», «Движение молодые», фонд розвитку економічних і культурних зв'язків «Москва — Крым», фонд «Русский мир», партії «Русский блок», «Русское Единство», а також мережа так званих «русских центров» Криму.

Ще до початку окупації, використовуючи різноманітні форми та методи впливу, Російська Федерація проводила широку інтелектуальну експансію у різних сферах життєдіяльності, що відобразилося, відповідно, в усіх сферах

соціальних комунікацій. На території півострова проводилися заходи із різних напрямів: культурного (фестивалі, ярмарки), наукового (конференції, симпозіуми, форуми), освітнього (недільні парамілітарні школи, кадетські класи, релігійні організації, табори, військові походи).

Усі згадані активності (і до, і під час окупації) спричинилися до створення проросійських сутностей, які доводиться долати, і тільки посилили проукраїнську КІМП.

2.2. Система кримських ЗМІ напередодні окупації 2014 року

Розглянуто інформаційну сферу Криму до захоплення території півострова. Встановлено, що кількість ЗМІ напередодні окупації — близько 1340 одиниць (за останніми напередодні окупації даними Республіканського комітету з питань інформації Ради Міністрів АР Крим та м. Севастополь); кількість журналістів, які офіційно працювали в Криму, — 1229 осіб. За інформацією ексголови Республіканського комітету з питань інформації Ради Міністрів АР Крим та м. Севастополь Ш. Меметова (*час перебування на посаді 2009–2014 рр. — прим.авт.*), на початок 2014 р. у Криму працювало 1229 журналістів, серед яких 211 були представниками кримськотатарського народу. Тільки в медіахолдингу АТР працювали 54 журналісти.

На початку 1990-х рр. у кримському медійному середовищі спостерігався бурхливий розвиток державного телебачення, на якому спочатку відкрилася українська редакція, потім — кримськотатарська, міжнародна. З'являються новітні телеканали, з яких першим був ТК «Чорноморка». Створюються редакції газет «Крымский комсомолец» (згодом — «Південний кур'єр»), «Авдет» («Повернення»), «Кримська світлиця», «Кримський вісник», «Первая крымская».

Телебачення. У 2009 р. у Криму функціонувало 86 телерадіоорганізацій, із них: 14 телекомпаній ефірного мовлення, 44 кабельних телекомпаній, 1 ефірно-кабельна телекомпанія. Працювали: 1 державна телерадіокомпанія ДТРК «Крим», 7 комунальних радіоредакцій та 78 – приватних.

У 2012 р., за даними Республіканського комітету з інформації Ради Міністрів АРК, на півострові було зареєстровано 79 місцевих телерадіоорганізацій, із них: 13 телевізійних ефірних, 14 FM радіостанцій, 39 студій кабельного телебачення, 7 ефірно-кабельних телерадіокомпаній тощо. Крім того, здійснювали діяльність 6 інформаційних агентств. На початок 2012 р. охоплення населення АРК загальнонаціональними та місцевими телекомпаніями було таким (див. табл. 1):

Таблиця 1

Охоплення населення АРК загальнонаціональними та місцевими телекомпаніями України (%)

№	Телеканали (телерадіокомпанії)	Охоплення (у %)
1	УТ-1	97
2	УТ-2, «1+1»	87
3	УТ-3, «Інтер»	80
4	ДТРК «Крим»	70
5	ТРК «Чорноморська»	60
6	ТРК «Жиса»	15
7	ТК «АТР»	10
8	ТК «Неаполь»	9
9	ТК «ИТВ»	8

Радіо. На півострові достатньою мірою були поширені канали загальноукраїнського радіо. Програмами УР-1 на той час мали охоплення 86 % населення, УР-2 («Промінь») — 82 %. Активно працювали в інформаційному радіопросторі і приватні загальнонаціональні радіомережі («Ретро-FM», «Хіт-FM», «Європа-плюс» та ін.), і республіканські й регіональні радіостанції FM-діапазону («Радіо Мейдан», «Транс-М-Радіо», «Лідер» та ін). До окупації в

Криму здійснювало діяльність 8 власних FM-радіостанцій, з яких на загальнокримський статус може претендувати тільки «Транс-М-Радіо». Також основу FM-ефіру півострова склали 14 київських радіостанцій, які транслювалися на Крим у майже незмінному вигляді, адже в ефір додавалася тільки кримська реклама.

Преса. За даними Рескомінформу, в Криму у 2012 р. було зареєстровано 1240 друкованих періодичних видань: 999 газет, 175 журналів, 30 бюлетенів, 33 збірники, 2 календарі, 1 дайджест.

З'ясовано, що до окупації в Криму офіційно були зареєстровані 35 кримськотатарських газет та журналів, але активно функціонували із них 9 національних видань.

На півострові функціонували національні кримськотатарські ЗМІ, відкриття яких стало можливим після повернення кримськотатарського народу наприкінці 1980-х рр. на історичну батьківщину з місць депортації (1944 р.). У 2000–2014 рр. серед найбільш впливових і довгострокових суспільно-політичних кримськотатарських друкованих видань були газети «Голос Крыма», «Къырым», «Полуостров», «Янъы Дюнья» («Новий світ»), «Авдет» («Повернення»), «Маариф ишлері» («Справи освіти»), журнали — «Йылдыз» («Зірка»), жіночі видання «Ненкеджан» та «Арзи» (жіночі імена — *прим. авт.*).

У 2005 р. у Криму розпочало мовлення загальнокримське радіо «Мейдан», яке працювало на частоті 102,7 МГц і готувало програми кримськотатарською, українською, російською мовами. У 2005 р. у м. Сімферополі була відкрита кримськотатарська національна інформаційна агенція QHA (Qırım Haber Ajansı — Агенція «Кримські новини»), яка надавала матеріали в мережі Інтернет у вигляді тексту, фото й відео. У 2007 р. у Сімферополі відкрився перший приватний кримськотатарський телеканал АТР.

Інформаційні агенції. У Криму до окупації 2014 р. здійснювали діяльність 6 інформаційних агенцій: РІА «Новий Регіон», ДП «Кримське інформаційне агентство», ІА «e-Crimea», ІА «Контекст-Крим», QHA (Qırım Haber Ajansı —

Агенція «Кримські новини»), Агенція громадських та політичних новин «Медіа Крим».

2.3. Інформаційно-пропагандистська експансія РФ проти України: кримський вимір

Йдеться про шляхи окупації інформаційного простору.

Періодизація становлення КІМП у період 20 лютого 2014 — 24 лютого 2022 рр. Запропоновано визначення етапів примусового переформатування в інформаційній сфері Криму в період від окупації кримського регіону до повномасштабного російського вторгнення:

1) захоплення ЗМІ та силове втручання в діяльність ЗМІ та журналістів (березень 2014 р.);

2) примусове переведення українських кримських ЗМІ в російське законодавче поле (2014–2015 рр.);

3) репресії проти громадянських журналістів і місцевого населення Криму (2015–2021 рр.).

У 2014 р. унаслідок насильницької зміни державності інформаційний простір Криму одним із перших (разом зі сферою державного управління та військовою сферою) зазнав зовнішнього тиску та втручання. Процес примусового переформатування супроводжувався грубими фактами репресій і порушеннями базових прав людини, прав журналістів, перешкоджанням професійній діяльності, створенням умов щодо невиконання професійних обов'язків. Втручання та контроль за ЗМІ та інформаційною сферою мали силовий характер.

Державою-окупантом здійснено незаконне привласнення української державної власності та приватного майна незалежних українських ЗМІ різних форм власності.

Тотальний контроль за сферою інформації та комунікацій (включно із соціальними мережами) з боку окупаційної влади та використання дозволу на

діяльність як інструменту тиску на ЗМІ заклало фундамент для звужування медійного середовища.

У I кварталі 2016 р., за даними «Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій Республіки Крим», на півострові було зареєстровано 626 ЗМІ [92], а вже в I кварталі 2018 р. — 361 [92]. Отже, загальна кількість регіональних ЗМІ на півострові зменшилася після 2014 р. майже на 60 % (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кримські ЗМІ у 2016–2018 рр.

Зареєстровано	1 квартал 2016 р.	1 квартал 2017 р.	1 квартал 2018 р.
Всього	626	790	361
Друковані видання	377	270	139
Мережеві видання	191	402	156
Інформаційні агентства	9	14	8
Електронні ЗМІ	49	104	58

Кримський медійний ландшафт (2014–2022 рр.). У медійному ландшафті Криму після окупації сформувалися три групи ЗМІ:

- 1) російські центральні ЗМІ, їхні корпункти та представництва в Криму;
- 2) кримські ЗМІ, перереєстровані після 2014 р.;
- 3) ЗМІ, створені на півострові вже після окупації Криму 2014 р.

Після окупації виїхали з Криму та продовжили роботу на українському материка 14 кримських медіаресурсів: ІА «Центр журналістських розслідувань», проєкт «Крим. Реалії» (проєкт української редакції «Радіо Свобода»), ІА QNA (Qırım Haber Ajansı — Агенція «Кримські новини»), ТРК «Чорноморська», телеканал «ATR», сайт «15 хвилин», дитячий телеканал «Lale», радіо «Meşdan», газета «Кримська світлиця», сайт «Події Криму», сайт «Black Sea News»,

вимушено переміщені редакції «Чорноморська безпека», «Українське життя в Севастополі», «Гражданская оборона». Із м. Севастополя до м. Одеси переведено редакцію ТРК «Бриз» та редакцію газети ВМС України «Флот України».

Збитки кримських ЗМІ. Окупація відбулася з масштабним пограбуванням кримських ЗМІ. У 2014 р. державою-окупантом здійснено незаконне привласнення української державної власності та приватного майна незалежних українських ЗМІ різних форм власності. За попередніми даними державного оператора телекомунікацій України «Концерну РРТ», після захоплення інфраструктури й обладнання його дочірнього підприємства РТПЦ «Крим», унаслідок окупації Криму загальна сума втрат із боку України становить понад 161,9 млн грн за цінами 2014 р. Втрати кримських радіостанцій склали 52,4 млн грн, телебачення — 6,4 млн грн за цінами 2014 р. [36, с.12]. Втрати Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення через захоплення майна представників регулятора становили 75,7 тис. грн у АР Крим та 8,5 тис. грн — у м. Севастополь [36, с. 13].

2.4. Правовий аспект проблеми свободи слова та захисту журналістів у Криму

Від лютого 2014 по серпень 2019 р. на території Криму зафіксовано майже 300 фактів порушень прав журналістів, але цей перелік не повний та продовжує поповнюватися дотепер. Наприклад, поза межами правозахисних звітів залишилися такі форми тиску, як провокації журналістів, заборони на в'їзд до Криму, шантаж тощо.

Примусове переформатування інформаційного ландшафту проводилося із застосуванням широкого арсеналу різноманітних форм тиску на медіа та представників медійного сектору: журналістів, технічних співробітників, активістів, публічних персон, лідерів думок, блогерів, вільних авторів, громадянських журналістів.

Найбільш резонансними були: катування й тортури, викрадення журналістів, фізичний напад на журналістів, погрози, залякування, приниження

гідності, погрози після виїзду з Криму, захоплення офісів кримських медіа, порушення карних та адміністративних справ, заборона в доступі до інформації, обмеження в збиранні та передаванні інформації, обшуки, блокування та перешкоджання переміщенню журналістів; знищення, псування, незаконне вилучення техніки та носіїв інформації; затримання та взяття у полон журналістів міжнародних медіа, репресії громадянських журналістів [44].

2.5. Кримська журналістська міграція: суть явища та основні риси

Уперше досліджено таке негативне явище, як вимушена журналістська міграція з Криму. Встановлено, що після 2014 р. представники професійного журналістського середовища, котрі чинили інформаційний спротив і висвітлювали захоплення півострова, внаслідок численних порушень їхніх прав, тиску так званої кримської влади і силових структур Криму, були змушені залишити територію півострова. Причиною стала їхня принципова позиція щодо невизнання окупації, активна професійна діяльність під час воєнного захоплення Криму. Після 2014 р. майже для кожного з них виникла загроза життю та здоров'ю.

Особисто авторка дисертації нарахувала 87 журналістів, які примусово залишили Крим, але їх набагато більше. Головний редактор проєкту «Крим. Реалії», власний кореспондент «Радіо Свобода» у Криму В. Притула вважає, що майже 200 кримських активістів виїхали з півострова внаслідок окупації і зараз продовжують свою діяльність на материковій частині України. Таку цифру він назвав 26 лютого 2018 р. в етері телемарафону на телеканалі «Суспільний», присвяченого 4-річчю окупації Криму.

Причини вимушеної журналістської міграції. Вимушену журналістську міграцію з Криму слід розглядати в контексті умов, причин, які спонукали їх покинути рідний регіон.

В анкетуванні кримських журналістів, у першому блоці питань (1–8 запитання) журналісти подали загальні відомості про власну діяльність

напередодні окупації 2014 р. Так, переважна більшість журналістів постійно мешкала в Криму і свою професійну діяльність пов'язувала саме з півостровом.

Другий блок (9–16 запитання) присвячений виконанню професійних обов'язків безпосередньо у момент військового захоплення півострова у лютому — березні 2014 р. та виконанню професійних обов'язків у надзвичайних умовах.

Так, у запитанні 9 журналісти зазначили, що під час військової операції із захоплення Криму (20 лютого — 16 березня 2014 р.) до них у момент виконання професійних обов'язків застосовувалися такі незаконні дії та порушення прав: моральний тиск (15 відповідей, 75 % від загальної кількості респондентів), погрози (13 відповідей, 65 %), провокації (10 відповідей, 50 %), перешкоджання свободі пересування (8 відповідей, 40 %). Чотири журналісти заявили про шантаж (20 %) і ще стільки само — про пошкодження технічного професійного обладнання (20 %). Військова операція відбулася із вражаючими порушеннями прав і свобод людини: деякі журналісти в Криму зазнали тортур, катування (2 відповіді, 10 %), побиття (2 відповіді, 10 %), стали жертвами захоплення редакцій, студій, обладнання (2 відповіді, 10 %). Один із журналістів (5 %) був викрадений представниками так званої кримської самооборони та вивезений за межі півострова. Класифікація незаконних дій щодо журналістів представлена майже всіма видами порушень прав журналістів, які зафіксовані у міжнародних документах та положеннях [106].

Найбільшого тиску кримські журналісти зазнали від представників так званої кримської самооборони — незаконного мілітаризованого формування, представники якого нібито виконували функцію громадського контролю за суспільним порядком та збереженням об'єктів від руйнування. З опитаних журналістів більша частка (13 респондентів, 65 %) заявили, що саме представники кримської самооборони здійснювали незаконні дії та перешкождали роботі. Другою великою групою стали так звані зелені чоловічки (8 респондентів, 40 %), а також «небайдужі мешканці Криму» — громадяни, які підтримали окупацію (8 респондентів, 40 %).

Наслідки тиску на журналістів у Криму. Після 2014 р. у професійному середовищі, що чинило інформаційний спротив і висвітлювало процеси захоплення півострова, сформувалися три журналістські групи, представники яких:

1) вимушено залишили півострів і нині продовжують діяльність на материковій частині України або поза межами Української держави, роблять це або відкрито, або ведуть професійну активність напівпідпільно, з метою безпеки та збереження власної свободи повністю приховують імена та прізвища, використовують псевдоніми;

2) залишилися в Криму та повністю припинили професійну діяльність;

3) обрали діяльність, не пов'язану із суспільно-політичними питаннями, зокрема блогінг, громадську роботу, медійні проекти, продюсерську роботу як, наприклад, редактор проекту «Crimean Tatars Club» Ліля Буджурова, продюсер центру «Qara Deniz Production» Ельзара Іслямова, блогер Заїр Акадіров (псевдонім Баккал), редакторка «Canlı Radio» («Живе Радіо») Наджіє Фемі, автор проекту у Facebook «The Qırım» Ленур Юнусов та ін.

Бачення журналістів методів захисту прав журналістів у Криму. Третій блок анкетного опитування (запитання 16–24) присвячений розгляду та обговоренню стратегії української влади та діяльності суспільства з формування основ політики України стосовно тимчасово окупованого півострова та підтримки громадян в Криму. Аналіз відповідей українських журналістів на запитання, присвячені захисту прав українських активістів, політв'язнів у тимчасово окупованому Криму, формуванню засад і реалізації інформаційної політики щодо півострова засвідчує, що можна виокремити такі напрями діяльності:

- дипломатичний: міжнародна адвокація кримського питання, сприяння формуванню позитивного іміджу України на міжнародному рівні, зміцнення санкційного режиму, який має бути пов'язаний із правами людини на території півострова;

- **юридичний**: формування комплексу заходів, спрямованих на захист громадян, надання юридичної підтримки, соціальної допомоги рідним та близьким, волонтерська та благодійна робота, систематизація інформації щодо порушення прав людини на території півострова, фіксація фактів для подальшого розгляду в судових установах України та міжнародних судах;

- **інформаційний**: реалізація політики через інформування українського та міжнародного суспільства про ситуацію на півострові з подальшим формуванням стратегії деокупації та прийняттям відповідних рішень, встановлення комунікації з українськими громадянами в Криму, підтримання ЗМІ, які ведуть мовлення на тимчасово окупованій території.

2.6. Кримськотатарський національний рух у комунікаційних процесах деокупації Криму

Завданням національного кримськотатарського руху стала деокупація Криму, боротьба за політичні права кримських татар, створення умов для збереження і виживання народу в окупації, запобігання його повної асиміляції і втрати ідентичності. Представники національного кримськотатарського руху взяли активну участь у процесі захисту територіальної цілісності і суверенітету України, роблять свій внесок у цю діяльність на всеукраїнському та міжнародному рівнях в комунікаційній сфері. Зокрема, йдеться про різні комунікаційні заходи.

- *Заяви, заклики, інші риторичні форми.* Представницький орган Меджліс кримськотатарського народу відкрито виступив 15 березня 2014 р. зі зверненням до всіх, незалежно від національності, жителів Криму із закликом не брати участі в незаконному, невизнаному світом «референдумі», який закріплював так званий перехід Криму до складу Російської Федерації;

- *Комунікація як провідник різносторонніх контактів та рішень в національному та міжнародному просторах.* Меджліс кримськотатарського народу виконував комунікаційні функції: інформація для ЗМІ, зустрічі з делегаціями та політиками, які мали можливість приїхати в Крим.

• *Співпраця із ЗМІ.* Меджліс кримськотатарського народу та члени національного руху проводили організаційну роботу з висвітленням у медійному середовищі (підтримка співвітчизників у місцях компактного проживання, організація пікетів, організація підтримки українських військових тощо).

РОЗДІЛ 3.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

ОКУПАЦІЇ ПІВОСТРОВА

У Розділі 3 висвітлено процес знищення української державної ідентичності в медійному просторі Криму, порушення прав і недотримання норм чинного українського законодавства та міжнародних професійних стандартів у діяльності журналістів; розглянуто форми проукраїнського інформаційного спротиву в окупованому Криму, зокрема, таке унікальне явище громадянської журналістики, як ненасильницький спротив, використання української символіки.

3.1. Мілітаризація свідомості населення Криму засобами медійної пропаганди

Від початку 2014 р., після взяття контролю над територією півострова, Російська Федерація проводить системну експансію у всіх сферах гуманітарного простору, спрямовану на знищення української та кримськотатарської ідентичностей, формування натомість проросійського, антизахідного та антидемократичного світогляду мешканців Криму. На тимчасово окупованій території Криму заміщується українська громадянська та етнонаціональна ідентичність, обмежується розвиток кримськотатарської ідентичності, проводиться мілітаризація свідомості населення, особливо дітей та молоді через нав'язування російської системи цінностей та поглядів [6].

Російська Федерація продовжувала протягом 8 років у Криму пропаганду призову в армію, що, відповідно до міжнародного гуманітарного права, є воєнним злочином, і в 2022 р. це обернулося глобальною мобілізацією.

На території тимчасово окупованого півострова ведеться робота, спрямована на мілітаризацію свідомості дітей і підлітків та виховання молоді, згідно з ідеологією держави, яка зараз де-факто контролює ситуацію. У цьому процесі використовуються не тільки медіа та комунікації, а й інструментарій навчально-виховного комплексу регіону. Мілітаризація дитячої і підліткової свідомості проводиться з використанням різноманітних форм освітньої та виховної роботи через ЗМІ та соціальні мережі, з яких вони отримували текстову, аудіо– та відеоінформацією, наповнену відповідними символами, образами.

Мілітаризація дітей — один із кроків підготовки молодого покоління до служби в армії. Для цього використовується широкий арсенал інформаційних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на формування в дітей і підлітків стереотипних уявлень про зовнішніх і внутрішніх ворогів із подальшою необхідністю участі у війні.

Задіяні різні форми й методи роботи з відображенням в медіа та соціальних мережах: 1) військово-патріотичні клуби, табори, «зірниця», походи, літні школи тощо; 2) спортивні змагання, естафети, лінійки; 3) лекції, бесіди, зустрічі, круглі столи, виставки; 4) масові театралізовані вистави, спектаклі, агітаційні постанови, перформанси тощо.

Ці заходи активно висвітлюють медіаресурси профільних організацій, які відповідають за «патріотичне виховання» дітей», зокрема, Нахімовського військово-морського училища (м. Севастополь), Державної бюджетної освітньої установи додаткової освіти Республіки Крим «Центр підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання» (Кримпатріотцентр), Загальноросійської суспільно–державної організації «Добровільне товариство сприяння армії, авіації і флоту Росії» (ДТСААФ Росії), Кримського підрозділу всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху

«Юнармія» та ін., Міжнародного табору «Артек» та його «Школи молодих командирів».

Події висвітлюють також у соціальних мережах окремих навчальних закладів, наприклад, «Открытие мемориальной доски Герою РФ Фирсову В. А. в школе с. Кукушкино Раздольненского района РК» [60], «В Джанкое провели военные учения для детей» [11] тощо.

3.2. Міфологізація історії та формування образу України у кримському гуманітарному просторі

Чинником і наслідком окупації стало створення в науковій, освітній, інформаційній сферах продуктів, у яких не тільки культивується міф про «суто російський Крим», а також повністю виправдовується окупація півострова 2014 р. як акт «встановлення історичної справедливості».

Створення негативного образу України в сучасних ЗМІ тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополь відбувається шляхом надання аудиторії інформаційних, аналітичних матеріалів із використанням мови ворожнечі, прийомів маніпулювання, розповсюдження спеціальних наративів і упереджених меседжів. Це показав контент-аналіз вебсайтів 6 кримських ЗМІ, що продовжили свою діяльність на півострові після окупації 2014 р.: найбільш тиражної газети півострова «Крымская правда», офіційного видання так званої Ради Міністрів Криму «Крымская газета», стрічок ІА «Крым-Информ», «РИА Новости Крыма», інтернет-видань «Крымское эхо», «Новости Крыма» [114] (*див. табл. із результатами контент-аналізу в монографії, с. 261–264*).

Переважає більшість інформації в кримських ЗМІ пов'язана з політичними сферою в Україні, а також у світі, Криму, РФ. Окремі події суспільного життя кримські редакції розглядають та описують крізь призму політичних взаємовідносин із Україною. Привертає увагу однозначно негативна конотація відображення найбільш резонансних подій в Україні, повна відсутність позитивної або нейтральної інформації [114].

На основі контент-аналізу встановлено основні негативно марковані меседжі про Україну, прийоми мови ворожнечі та маніпуляцій у кримських ЗМІ.

Негативно марковані меседжі про Україну

Оцінні судження й загальні посилення (меседжі) стосовно подій в Україні після 2014 р. в матеріалах кримських ЗМІ були відображені в думках, які висловлюються в інформаційних або так званих аналітичних авторських матеріалах. Більшість таких тверджень не ґрунтується на жодному з фактів, не містить доказів, а є суто власними висловлюваннями або перших осіб, або авторів матеріалу. У кримських ЗМІ часто з'являються матеріали, які містять думки, висловлювання, реакцію, рефлексію так званих «лідерів думок» на півострові: Н. Гаврилева, Н. Филиппов та ін. У матеріалах, які створено з різних інформаційних приводів, автори намагаються донести аудиторії загальні меседжі стосовно України, що мають цілком негативний характер і спрямовані на дискредитацію Української держави та її світових партнерів, приниження українського народу. Основою таких посилення є ідея заперечення права на існування України як окремої самостійної держави, а наслідки цієї ідеології цілком відверто були продемонстровані протягом окупації.

Прикладами таких меседжів є такі:

«Крим несправедливо перебував у складі України». Одне з найбільш поширених суджень — Крим нібито несправедливо перебував у складі України: *«Здавалося б, який стосунок до цієї модної пошесті має Україна, у складі якої Крим мав нещастя на той час перебувати»* [Крымская правда. 2020].

Наступний приклад: *«Наш півострів не з власної волі відколовся від батьківщини, продрейфував понад два десятки років у болоті українського суспільно-політичного життя і повернувся до рідної гавані, сповненої ентузіазму, прагнення та бажання брати участь у житті рідної держави»* [Крымское эхо. 2020].

Серед інших негативно маркованих меседжів про Україну: *«Україна нічого не зробила для розвитку Криму»*, *«Україна — несамостійна держава»*, *«Україна*

залежить від зовнішнього керування», «В Україні в 2014 році відбувся державний переворот», «В Україні переміг нацистський режим» та ін.

Прийоми мови ворожнечі

У матеріалах більшості сучасних кримських ЗМІ панує мова ворожнечі. При висвітленні української тематики інформація подається з принизливим ставленням до національних, культурних складників, особливостей української мови, негативним ставленням до національних, культурних особливостей. Типовими прикладами, що свідчать про зневажливе ставлення до України як держави, неповагу до її права на суверенітет та територіальну безпеку, а також до українського народу, є:

- *спотворення імен, власних назв, неповне чи неправильне їх написання, принизливе ставлення до української мови через особливості вимови й написання слів українською мовою (в цих прикладах використано мову оригіналу — прим. авт.): Незалэжна, НезалЭжна, Незалежна, «уникальной нацыйи», «НЭзалэжной», Нэньки, «в ООС (опэрация объединанных сыл»), «у киевских гэтьманов» тощо;*

- *пейоративна лексика (з негативним значенням), що виявляє зневажливе до українців: «нацики», «хунта», «нацистское сообщество», «буйные соседи», «заперешеечные небратья», «поражённые украинством головного мозга бывшие сограждане и номинальные соотечественники»; «любая российская проблема для свидомых патриотов — это бальзам на сердце»;*

- *пейоративна лексика, що виявляє зневажливе ставлення до Української держави: «неонацистская Украина», «даже теоретическая попытка хунты», «Хохлобесие International», «Украинское квазигосударство», «коричневое европейство соседей», «политическая шизофрения» тощо.*

Прийоми маніпулювання громадською думкою

Маніпуляція в інформаційному середовищі розглядається як засіб психологічного впливу, застосовуваний для прихованого проникнення в психіку із метою досягнення цілей, намірів, настанов маніпулятора. При цьому використовуються різні прийоми, кінцевою метою яких є хибне тлумачення

інформації й перекручування фактів задля впливу на формування певної громадської думки.

Переінакування історичних фактів та подання неправдивої інформації.

Приклад тексту кримського ЗМІ: «Може, для когось це й буде цікаво, а для мене цікаво своєю безпросвітною дурістю, підлістю та малограмотністю. Із самого початку автор починає брехати: „...радянська влада розпочала депортацію (18 травня 1944 р. — прим.авт.) кримських татар із півострова. За три дні з півострова вивезли всіх кримських татар — понад 420 000 осіб, майже половина з них загинула під час депортації або в перші роки у спецпоселеннях”. Уявив собі: от везуть кудись нещасних людей і по дорозі вздовж усієї залізниці викидають трупи загиблих, а мертві тіла десятків тисяч людей не приховаєш, у пам’яті людського місцевого населення це залишиться назавжди. Природно, відразу ж почав шукати в літературі все про цю страшну трагедію геноциду цілого народу, виселеного з Криму. Читаю телеграму на адресу Л. П. Берії від Е. А. Серова, Б. З. Кабулова від 20 травня 1944 року: “Цим доповідаємо, що розпочату відповідно до ваших вказівок 18 травня ц. р. операцію з виселення кримських татар закінчено сьогодні 20 травня, о 16:00. Виселено всього 180 014 осіб, запхано в 67 ешелонів, із яких 63 ешелони чисельністю 173 287 осіб відправлені до місць призначення”» [Крымское эхо. 2020].

У цьому тексті переінакшено факти минулого в розрахунках. У цинічній манері, без ознайомлення з обставинами Депортації і геноциду кримськотатарського народу від 18 травня 1944 р., автор навмисно робить некоректні висновки й твердження. Навіть поверхове ознайомлення з Депортацією 1944 р. дає можливість усвідомити, що йдеться про великий злочин. Кримських татар транспортували до місць депортації у жахливих умовах, дійсно фіксувалися численні випадки, коли люди були вимушені залишати тіла загиблих без необхідних ритуалів поховання. Крім того, нині, зі свідчень жертв Депортації, фіксуються численні приклади вбивств, залишення без поховання тіл протягом подорожі, факти голодомору та смерті від голоду. У жодному з досліджень або свідчень не йдеться про 420 тис. осіб, які були залишені під час

транспортування. Згідно з офіційною статистикою, було депортовано загалом 192 тис. кримських татар, з яких у перші роки від голоду, хвороб, неналежних умов життя, антисанітарії загинуло 46,2 % депортованих. Посилання на офіційні джерела радянської влади, які створено під час Депортації, також не є достовірними, адже радянські виконавці того часу доповідали про якісне проведення операції та приховували численні факти смерті та знущань. У багатьох випадках радянська звітність не відповідає дійсності.

Серед інших прийомів маніпулювання громадською думкою: замовчування фактів, домисли, спрямоване тлумачення, залякування, повторювання певних наративів та ін.

3.3. Громадянська журналістика як форма боротьби з тимчасовою окупацією

Після 2014 р. у Криму активується громадянська журналістика [133]. Серед помітних представників: М. Асанов, О. Аріфмететов, С. Салієв, С. Мустафаєв, Р. Шейхалієв та багато інших. Так звана влада Криму відразу зауважила небезпеку в громадянській журналістиці — розпочалися політичні репресії.

Специфіка роботи громадянських журналістів у Криму зумовлена:

- правозахисним характером інформаційної роботи у рамках чинного де-факто режиму в Криму;
- небезпекою для життя та особистої свободи через контроль, обмеження на створення й використання інформаційного контенту (карні та адміністративні справи, штрафи, «профілактичні» тримання під вартою до 15 діб).

Найвідомішим у цьому контексті став громадянський інформаційно-правозахисний рух «Кримська солідарність», процес становлення якого пройшов кілька етапів розвитку. За короткий час побудовано систему оперативного сповіщення, налагоджено організацію виробничого процесу, підвищено якість повідомлень, запроваджено новітні креативні форми привернення суспільної уваги до проблем Криму, введено новітні форми інформаційної роботи та

комунікативних практик (зокрема інформаційні кампанії, акції протесту, флешмоби) як усередині Криму, так і за його межами.

За даними представників руху «Кримська солідарність», у 2018–2021 рр. зафіксовано численні випадки переслідування громадянських журналістів та активістів. У рамках кримінальних справ піддалися арешту й були позбавлені свободи 15 громадянських журналістів, активістів, правозахисників «Кримської солідарності», із них:

- були заарештовані — Н. Мемедемінов, М. Асанов, О. Аріфмететов, Р. Бекіров, Р. Сулейманов, С. Салієв, С. Мустафаєв, Т. Ібрагімов, Р. Шейхалієв;
- отримали адміністративні покарання, зараз перебувають у Криму — С. Мустафаєв і М. Мустафаєв;
- змушені були залишити Крим та виїхати — Р. Білялов і С. Сейтумеров.

В анкеті, запропонованій громадянським журналістам, були чотири запитання про їхню співпрацю з українськими ЗМІ. Відповіді виявили: висвітлення, поширення, популяризація інформації про кримські події в ЗМІ та соціальних мережах України допомагає діяльності журналістів у Криму, надає підтримку, створює певний суспільний «імунітет» для жертв репресій. На це запитання надали позитивну відповідь усі 29 осіб (100 %), що свідчить про важливість інформаційного зв'язку України та Криму, спростовує думку про те, що інформаційне висвітлення подій на півострові заважає або ставить під удар безпеку життя та діяльності громадських журналістів.

Інформаційний зв'язок має таке значення:

- забезпечує всесвітню та загальноукраїнську підтримку, оскільки світ отримує реальну інформацію про Крим і надалі може це застосовувати для політичних рішень, тримає питання Криму на порядку денному, звертає увагу організацій, що займаються захистом прав людини, на проблему політв'язнів (7 відповідей, 24,14 %);
- формує громадську думку в Криму, зокрема про те, що на півострові відсутні терористи й екстремісти, демонструє об'єктивну реальність (6 відповідей, 20,69 %);

- надає упевненості, відчуття підтримки, стає «голосом політв'язнів», робить їхні історії живими і злюбоденними, допомагає привернути увагу до проблеми (6 відповідей, 20,69 %);

- допомагає тим, що Росія не може застосовувати суворіші репресивні механізми, які вона застосовує на своїй території, публічність — це стримувальний фактор для силовиків, тому важливо висвітлювати репресії, розповідати про в'язнів (2 відповіді, 6,89 %) [102].

Анкетування кримських громадянських журналістів демонструє наявність у Криму активної, мобільної спільноти, яка намагається чинити інформаційний та правозахисний ненасильницький спротив окупації. Переважна більшість журналістів об'єднана релігійною та етнічною приналежністю, що свідчить про проведення окупаційною владою спрямованої репресивної політики проти представників українського та кримськотатарського народу. Представники громадянської журналістики підкреслюють важливість зміцнення зв'язку з Україною, адже така підтримка додає їм упевненості та в деяких випадках — імунітету в умовах окупації.

3.4. Ненасильницький спротив окупації в Криму: інформаційний вимір

Російська пропаганда від 2014 р. поширює наратив про те, що спротиву окупації з боку мешканців Криму буцімто не було й немає. Однак перебіг подій та об'єктивне дослідження ситуації демонструють зовсім іншу реальність — у Криму існує ненасильницький спротив, основною метою якого є медіатизація української ідеї, поширення проукраїнської інформації.

Основні форми ненасильницького спротиву окупації в Криму:

- створення проукраїнських груп у соціальних мережах;
- діяльність публічних осіб;
- використання державної та патріотичної символіки.

Проукраїнські групи в соціальних мережах. Майже з перших днів окупації в соціальних мережах, переважно Facebook і Twitter, виникли акаунти, в яких

публікувалися підбірки матеріалів дайджестового характеру, пов'язані з подіями в Криму.

Для прикладу наведемо перелік окремих груп (не враховуючи закордонних і груп представників української та кримськотатарської діаспори), які виникли після окупації 2014 р. у мережі Facebook:

1) групи державних органів влади: «Административные услуги для крымчан в Херсонской области», «Державне підприємство „Кримський дім”»;

2) інформаційні агенції та інформаційні групи: «КримНаш», «Інформаційна варта Крим», «Голос Криму», «Кримська світлиця», «Легенди і міфи окупованого Криму», «Радио Куреш»;

3) історичні групи: «The Qırım», «Понт Аксинский (Πόντος Ἰξενος, «Негостеприимное море»)»;

4) форуми переселенців: «KyivQT», «Київський Форум Переселенців»;

5) групи кримчан — учасників АТО та Революції Гідності: «Участники боевых действий АРК», «Рада Ветеранів. Крим»;

6) правозахисні групи: «International Alliance For Freedom Of Ukrainian Political Prisoners», «Крымская солидарность»;

7) тематичні групи: «Крым — Украина», «Крым Прекрасный/ Güzel Qırım/ Прекрасний Крим»; 8) логістичні групи: «Передача посылок: Турция — Украина — Крым. Поможем друг другу!».

«КримНаш» — одну з таких груп — було створено як майданчик для спілкування, культурного та інформаційного обміну проукраїнськи налаштованих громадян, які проживають в окупованому Криму, кримських переселенців, а також усіх небайдужих до долі півострова людей. «Приєднуйтесь! В єдності наша сила!», — закликають автори групи, які здебільшого працюють у підпільному режимі. Група #КримНаш пов'язана із сайтом «Кримський бандерівець» [43] та акаунтом у Twitter #КРЫМский бандеровец @CrimeaUA (на жовтень 2021 р. кількість підписників — 54,6 тис. осіб — *прим. авт.*).

Діяльність публічних осіб. Незважаючи на небезпеку та репресії, в окупованому Криму залишилися й продовжують діяльність авторитетні особи, які знаходили сили й можливості для проведення публічної роботи і дотепер продовжують активну медійну діяльність, залишаються лідерами думок. Це, зокрема, перший заступник Голови Меджлису кримськотатарського народу Н. Джелал, голова УПЦ КП Митрополит Сімферопольський та Кримський Климент (Куш), голова ЦВК Курултаю кримськотатарського народу Заїр Смедля та ін.

Використання державної та патріотичної символіки. Українська державна символіка в Криму від початку окупації стала знаковим показником ненасильницького спротиву окупації і встановлення інформаційного зв'язку з Україною. Це різні символи: тризуб і прапор, зображення відомих історичних осіб (Т. Шевченко, Б. Хмельницький, С. Бандера, С. Петлюра), згадки про історичні події (наприклад, Майдан та Революція Гідності), державні грошові одиниці, символічні знаки, слогани або дописи, національні кольори.

Демонстрація патріотичної символіки має різні форми — від відкритої до прихованих. Серед проведених акцій — використання української державної символіки на відомих кримських архітектурних спорудах, географічних об'єктах, адміністративних будівлях, об'єктах державного значення, пам'ятниках. У період дослідження найбільшу кількість переглядів набрало розміщення українського прапора на Пам'ятнику затопленим кораблям — відомій споруді у Севастополі.

В умовах тимчасової окупації вона складно підлягає систематизації, адже має цілком стихійний характер і повністю залежить від можливостей і бажання ініціатора. Зазвичай такі акції швидкі, проводяться з метою фіксації на фото- або відеоносіях із подальшим використанням створеного контенту в соцмережах для привернення суспільної уваги. Слід брати до уваги небезпеки для автора акції: використання символіки може призвести до адміністративного або карного покарання. Тому такі акції мають здебільшого анонімний характер.

3.5. Соціальні мережі як засіб комунікації в умовах окупації (на прикладі ситуації з пандемією COVID-19)

Виділено особливості застосування інформаційного зв'язку в умовах пандемії. Окупаційна влада не надавала міжнародним та українським моніторинговим місіям можливості для проведення об'єктивних досліджень, встановлення точної статистичної інформації та моніторингу поточного стану. В Українській державі не було дипломатичних інструментів для впливу на ситуацію, яка склалася на півострові у зв'язку з пандемією COVID-19. Представництво Президента України в АР Крим та м. Севастополь засудило позицію держави-окупанта, закликала надавати мешканцям півострова можливу допомогу, посилити тиск на РФ на міжнародному рівні.

В умовах пандемії представники громадського сектору Криму почали активні дії, спрямовані на вирішення ситуації, що склалася. Соціальні мережі Facebook, Instagram, групи в каналах масової комунікації Viber, Telegram, Whatsapp стали платформами, за допомогою яких люди самостійно, без сприяння державних органів, у співпраці з іншими структурами громадянського суспільства проводили інформаційні кампанії з метою підтримки співвітчизників. Зокрема було оголошено збір необхідних ліків, препаратів, коштів на придбання обладнання (зокрема, концентратора кисню). З допомогою волонтерів створено базу даних лікарів і медичних сестер у різних районах Криму, які були згодні надавати допомогу хворим удома.

РОЗДІЛ 4.

ПРОБЛЕМА ДЕОКУПАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ В УКРАЇНСЬКИЙ МЕДІАПРОСТІР

У Розділі 4 проведено аналіз державної політики та інформаційної діяльності України щодо тимчасово окупованих територій, поширення інформації про півострів в українських ЗМІ, форм і методів співпраці з міжнародними ЗМІ, основою яких стала стратегія протидії інформаційній агресії

проти України та реінтеграції Криму в український інфопростір, надано пропозиції щодо удосконалення комунікативної праці з ТОТ Криму.

4.1. Концепція інформаційної політики України щодо ТОТ Крим

Уперше досліджено процес становлення державної політики України в Криму. Зазначено, що концептуальний підхід до формування інформаційної політики щодо тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополя стає необхідним елементом для забезпечення повернення тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополь.

Українські мережі засобів комунікації (телекомунікації, засоби масової інформації) у діяльності та політиці мовлення зазнали змін, що зумовлено появою нового інформаційного напрямку — висвітлення проблем тимчасово окупованих територій. У 2014 р. в Україні створено структури виконавчої влади, відповідальні за інформаційну політику стосовно тимчасово окупованих територій: Міністерство інформаційної політики (2014–2019 рр.), з 2019 р. функції передані Міністерству культури та інформаційної політики (2019–2022 рр.).

Технічні умови для організація мовлення на ТОТ забезпечував Державний регулятор — Національна рада з питань телебачення та радіо. На початку окупації в 2014 р. Державним регулятором запропоновано програму створення мережі українського радіо та телебачення, які здійснюють мовлення на Крим та ОРДЛО. У 2015 р. в Україні розпочалася робота з формування регіональної інфраструктури й технічного забезпечення та створення інфраструктури мовлення на ТОТ, до якого були залучені відомі міжнародні донорські організації та приватні інвестори. У рамках програми створено мережу українських радіостанцій на адміністративному кордоні з Кримом упродовж 2015–2016 рр. У 2019 р. на базі закритого телеканалу UA:TV і системи державного іномовлення створено Державний телеканал «Дім», головне завдання якого полягає в організації мовлення на тимчасово окупованій території. У 2018 р. прийнято

«Стратегію інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя».

На міжнародному рівні напрямом інформаційної політики стало продовження і зміцнення комунікаційної діяльності в міжнародних інституціях та організаціях, серед них: Рада Європи, Європейський Союз, Організація з Безпеки та Співробітництва в Європі, Організація Північноатлантичного Договору та Центральноевропейської Ініціативи (НАТО), ООН (Генеральна Асамблея ООН, Постійний Форум ООН з питань корінних народів), ЮНЕСКО, які підтримали територіальну цілісність і політичну позицію України.

Вагомим аспектом інформаційної діяльності щодо ТОТ після 2014 р. визнано діяльність представників громадського сектору, завдяки яким здійснюється зв'язок і ведеться моніторинг ситуації на півострові. Після 2014 р. в Україні майже 50 громадських організацій опікуються питаннями Криму, а звіти правозахисних організацій є основою для комунікації і на внутрішньому українському, і на зовнішньому міжнародному рівні та забезпечують комунікацію між інституціями.

4.2. Кримський медіадискурс в українському інформаційному просторі

Відомо, що з часом «забуваються» навіть найбільш резонансні теми. За нашими даними, тема Криму, незважаючи на тривалість її існування, залишається в порядку денному українських медіа.

Втім, пропагандистські ЗМІ останнім часом активно експлуатують наративи «забування», «байдужості» українського суспільства до кримського питання. Один із гучних прикладів — поширена в соціальних мережах інформація про те, що тема Криму нібито згадувалася у серпні-вересні 2017 р. в середньому лише у 2,2% ефірів інформаційних телеканалів (36,5 годин на тиждень) [71].

Насправді українські медіа використовують різноманітні інформаційні приводи, ставлячи питання Криму у фокус уваги громадськості:

- 1) суспільно-політичні: мітинги, марші, ходи, автопробіги, акції протесту;
- 2) наукові та науково-популярні, освітні: симпозіуми, форуми, конференції, дискусії;

- 3) культурно-розважальні: концерти, фестивалі, виставки, творчі зустрічі;
- 4) релігійні: молебни, або дуа (мусульманські молитви — *прим. авт.*);
- 5) експертні: круглі столи, дискусійні панелі, обговорення;
- 6) журналістські: прес-конференції, прес-брифінги, заяви для ЗМІ, спічі, презентації, звернення (відеозвернення) тощо.

Наше медіамоніторингове дослідження «Крим в інформаційному просторі України» (2014–2020 рр.), проведене з допомогою онлайн-системи медіамоніторингу та управління репутацією Semantrum, демонструє показники обговорення (згадування) в українських медіа теми Криму в контексті проблеми окупації/деокупації (*див. табл. 3*).

Таблиця 3

**Кількість згадок теми Криму в українських медіа
(контекст окупації / деокупації)**

Публікацій за період		У середньому за місяць	
2014	209557	2014	17463
2015	287843	2015	23987
2016	308189	2016	25682
2017	399769	2017	33314
2018	269165	2018	22430
2019	298924	2019	24910
01.01 — 30.04.2020	84915	2020 рік	21229

Згідно з показниками Semantrum, тільки з 2 по 31 січня 2020 р. тема Криму обговорювалася або згадувалася в ефірах загальнонаціональних українських телевізійних каналів, серед яких «1+1», «Інтер», «5-й канал», «UA:Перший», ТРК «Україна», «112-й канал», «Прямий», «24-й канал», ICTV та ін. — 236 разів.

4.3. «Кримська платформа» як соціально-комунікаційної структура для деокупації Криму

Виділено особливості «Кримської платформи» — міжнародного консультаційно-координаційного формату, ініційованого Україною в 2021 р. (офіційний вебсайт — <https://crimea-platform.org/>).

«Кримська платформа» задумана як інструмент привернення уваги світової спільноти до питання Криму, надання оперативної інформації про поточну ситуацію на півострові. При цьому головна мета «Кримської платформи» — створення концепту з деокупації Криму, заснованому на спроможності України очолити світовий рух із захисту територіальної цілісності країни, дотримання принципів міжнародного права. І створення «Кримської платформи» — початковий етап процесу деокупації [42].

Засновниками і головними організаторами Кримської платформи стали Президент України В. Зеленський, керівництво МЗС України, зокрема Міністр закордонних справ України Д. Кулеба. З 2021 р. в Представництві Президента України в АР Крим та м. Севастополь створено «Офіс Кримської платформи».

Місія «Кримської платформи» є власне комунікативною — розширити дискурс, налагодити міжнародну та внутрішню стратегічну комунікацію навколо питання Криму. Наразі зроблено:

- проведено Інавгураційний саміт (2020 р.), засідання Кримської платформи в м. Київ (2021, 2022 рр.), Парламентських самітів КП (2022, 2023 рр.);
- побудовано Експертну мережу КП, для якої долучилися 7 груп експертів з України та експерти й науковці з майже 35 країн;
- проведено спеціальні експертні заходи в Україні та за кордоном (2021–2023 рр.).

Робота з формування Кримської платформи, Експертної мережі та ін. проводиться з комунікаційним супроводом: робота сайту, висвітлення подій у медіа та соцмережах, презентації доповідей на інформаційних ресурсах експертних організацій тощо.

Міжурядовий рівень КП діятиме й надалі у форматі консультацій міністрів закордонних справ, координаційних зустрічей спеціалізованих державних робочих груп за пріоритетними напрямками, проведення конференцій, зокрема,

щорічного форуму, присвяченого безпеці Азово-Чорноморського регіону та країн Чорноморського басейну.

Важливим комунікаційним складником «Кримської платформи» стало створення Експертної мережі КП, головною ідеєю якої було об'єднати українських та міжнародних експертів. Мета — надання інформаційної та аналітичної підтримки, підвищення свідомості та інформованості міжнародної спільноти, іноземних урядів, громадськості стосовно питання Криму.

4.4. Встановлення комунікаційного зв'язку з мешканцями тимчасово окупованих територій

Виділено форми комунікаційної роботи Української держави зі своїми громадянами на тимчасово окупованих територіях. Варто констатувати, що, попри відсутність де-факто контролю за територією півострова, комунікаційний зв'язок із Кримом удосконалився.

До 2019 р. Україна більше уваги приділяла встановленню інформаційного зв'язку, ідеологічній роботі, проведенню інформаційних кампаній.

Після 2019 р. діяльність спрямована здебільшого на задоволення життєвих потреб: отримання українських документів, послуг освіти, правозахисну допомогу.

У 2021 р. цифрова команда Міністерства реінтеграції з іншими державними органами планувала запровадити такі електронні сервіси: комплексну послугу «Малюток для громадян із ТОТ, індивідуальний податковий номер, присвоєння УНЗР (унікального номера запису у реєстрі) та визначення належності дитини до громадянства України та інші супутні послуги за однією електронною заявою на Порталі «Дія»; подання заяв на пільгову іпотеку для ВПО; віддалена ідентифікація для продовження отримання пенсій та соцвиплат їх одержувачам за допомогою кваліфікованого електронного підпису «Дія.Підпис» («Дія ID»), створення «Електронного суду» [28].

Ці заходи свідчать, що Україна не відмовилася від своїх громадян, які перебувають в окупації, та намагається створити всі можливі умови для

встановлення комунікаційного зв'язку, захисту прав і свобод, отримання відповідних державних послуг і допомоги.

4.5. Розвиток та популяризації кримськотатарської мови як інструмент комунікаційного зв'язку з Кримом

Встановлено, що в умовах окупації та відсутності де-факто контролю над територією Криму саме мова корінного народу України — кримськотатарська — є одним із небагатьох інструментів комунікаційного зв'язку з мешканцями ТОТ, адже все менше залишається реальних інструментів зв'язку.

Мова консолідує громадян України і на підконтрольній території, і на окупованих. В Україні під час окупації прийнято низку важливих нормативних документів, які безпосередньо стосуються формування загальної політики, режиму взаємовідносин із тимчасово окупованими територіями, захисту громадян України: «Про схвалення Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови» (2022 р.) [77], «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки» (2022 р.) [64], який передбачають збереження мови, а через це можливість комунікації з мешканцями ТОТ. В умовах окупації продовжено роботу над кримськотатарським правописом, до якого долучені фахівці з Криму.

4.6. Протидія гібридним інформаційним загрозам: досвід минулого та перспективи майбутнього

Захист територіальної цілісності та суверенітету України та реінтеграцію тимчасово окупованих територій внесено до пріоритетних завдань розвитку Української держави. При цьому інформаційний простір — безумовний елемент всесвітнього інформаційного простору — відіграє одну з вирішальних ролей у процесі реінтеграції українських територій. Саме тому в умовах гібридних загроз слід активно формувати й реалізувати державну інформаційну політику, зміцнювати зв'язки з мешканцями тимчасово окупованих територій.

Захист інформаційного середовища України, частиною якого є інформаційний простір окупованого Криму, передбачає розвиток національної ідентичності українського народу та корінних народів України, збереження їхньої історичної пам'яті та автентичної ментальності, контекстуалізації засобів протидії зовнішнім викликам і загрозам.

Така робота можлива тільки за умови зміцнення й розвитку комунікаційного зв'язку з громадянами України на ТОТ — проведення організаційної роботи з їх захисту, допомоги у вирішенні різноманітних соціальних і правових питань.

Задля досягнення мети з деокупації півострова важливо консолідувати зусилля представників міжнародної спільноти, інститутів Української держави, громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні всебічно досліджено кримську інформаційно-медійну парадигму (КІМП) у період 2014–2022 рр., яка розвивається на основі української ідеї та підтримання зв'язку з Українською державою та суспільством. Отримано такі основні результати та сформульовано висновки дослідження:

1. Унікальність Криму визначає множина чинників: географічне розташування, відповідно й воєнно-стратегічний статус півострова в складі України, етнічна та конфесійна структура населення півострова, економічна (сільськогосподарська, туристична) спеціалізація регіону.

Кримська реальність специфічна, а її відображення в інформаційно-медійному середовищі містить велику кількість різноманітних тенденцій, явищ, течій. З огляду на це, кримський інформаційно-медійний простір можливо розглянути й систематизувати тільки на основі парадигмального підходу — шляхом виявлення системних, фундаментальних його особливостей.

Крім того, наукова студія спирається на еволюційні теорії та принципи, згідно з якими комунікація — явище, яке постійно розвивається й адаптується до мінливих умов (А. Животко, І. Михайлин, Г. Почепцов, В. Різун). Цей підхід передбачає дослідження інформаційних процесів у контексті суспільного життя, загальної політичної, економічної, соціальної, культурної обстановки в країні. При цьому увага зосереджується і на загальних тенденціях, явищах, характерних для всього суспільства, і на тенденціях, властивих власне медійному простору. Крім того, еволюційний підхід до комунікації, зокрема до розроблення концепцій її розвитку в практиці, передбачає гнучкість (змінність стратегій і методів) та ефективність (використання найбільш результативних, швидких та економічних способів для досягнення цілей).

2. У процесі дослідження було охоплено, опрацьовано та вивчено українські та міжнародні документальні джерела — масив державних нормативно-правових актів, які регулювали політику України стосовно півострова, міжнародні

правові та нормативні документи, а також експертну інформацію, напрацьовану після окупації.

Групи джерел дисертації: 1) наукова та науково-популярна література; 2) матеріали офіційних вебсайтів, сторінок у соцмережах органів державної влади України; 3) українські нормативно-правові акти щодо тимчасово окупованої території Криму; 4) резолюції, доповіді, офіційні звіти, моніторинги державних органів України; 5) нормативно-правові акти Європарламенту та державних органів різних країн; 6) резолюції, доповіді, офіційні звіти, моніторинги, рішення міжнародних організацій; 7) позови України проти Росії у міжнародних судах та проміжні рішення судів; 8) інформація громадських організацій щодо ситуації у Криму (звіти, доповіді, моніторинги); 9) хроніки подій, сформовані ЗМІ, громадськими організаціями; 10) інтернет-ресурси з інформацією щодо ситуації у Криму; 11) біографічні видання, спогади учасників, свідків подій; 12) матеріали ЗМІ, що спеціалізуються на темі Криму; 13) культурно-інформаційні проєкти; 14) відомості груп, спільнот у соціальних мережах та на інших інформаційних платформах.

3. Російська окупація АР Крим та м. Севастополь 2014 р. — акт агресії проти України з такими найгострішими проблемами-наслідками:

- безпрецедентна мілітаризація півострова, перетворення його на військову базу РФ з нарощуванням конвенційних сил та потенційних носіїв ядерної зброї;
- використання Криму та навколишніх вод як військового форпосту РФ в Азово-Чорноморському регіоні;
- масові порушення прав людини, утиски українського народу, корінних народів, національних і релігійних меншин;
- порушення норм міжнародного гуманітарного права, заміщення населення окупованої території громадянами Росії, призов українських громадян до армії РФ, мілітаризація свідомості населення та пропаганда війни серед неповнолітніх; примусова паспортизація;

•знищення та привласнення культурної спадщини українського народу та корінного народу України — кримських татар із паралельним нав'язуванням власних проросійських історичних наративів та пропагандистської ідеології.

Основою для вирішення таких питань може стати деокупація Криму — повернення контролю України. При цьому розпочатися вона повинна з інформаційної площини: інформаційна деокупація повинна передувати деокупації фізичній.

Тож постає комплексна проблема розбудови різнорівневих комунікацій, трансляції точних, об'єктивних та дієвих меседжів, встановлення інформаційного зв'язку з громадянами України на окупованій території, захисту їхніх прав, що передбачає глибинне розуміння процесів в інформаційно-медійному просторі Криму.

4. Кримська інформаційно-медійна парадигма (КІМП) — складне комунікаційне утворення, що синтезує складники української медіасистеми, інформаційного поля з духовними, ідеологічними, соціально-політичними явищами, притаманними АР Крим та м. Севастополю.

КІМП асоційована з численними явищами інформаційного спротиву, трансляції проукраїнської позиції в різноманітних формах: громадянської журналістики, діяльності публічних осіб, комунікативних практик, пов'язаних із демонструванням державної та патріотичної символіки, інформуванням про ситуацію в Криму ЗМІ на материковій території України, функціонуванням міжнародних форматів («Кримська платформа»). Тож йдеться про потужний комплекс практик, які витворюють дієву систему інформування про те, що «Крим — це Україна» і те, що реінтеграція — лише питання часу.

Кримська інформаційно-медійна парадигма має такі риси:

- виражає цінності, погляди, установки, ідейні переконання учасників «кримського кола»;
- є концептуально спрямованою, еволюціонує в рідчій фокусній ідеї «Крим — це Україна»;
- має різні рівні функціонування: владний, суспільний, індивідуальний;

- функціонує завдяки активності, сильній внутрішній мотивації та відносній синхронізованості дій учасників «кримського кола» в Україні, які працюють, дотримуючись засадничих принципів діяльності майже «за замовчуванням»;

- має різноманітні форми реалізації ідей — від відкритих до підпільних, що зусібіч впливає на державну політику й формування громадської думки;

- відрізняється мобільністю та швидкою реакцією на події акторів, долучених до «кримського питання».

КІМП функціонує, системно інтегруючи цінності, ідеї, уявлення, стереотипи, підходи й змінюючись. З огляду на це, КІМП має три основні евристичні виміри: історичний, інформаційно-ідеологічний, організаційний.

5. Відкритий у комунікаційному плані, привабливий для інновацій, Крим до 2014 р. був вбудований у єдиний державний інформаційний простір, залучений у всеукраїнський та міжнародний інтелектуальний обмін. На початок окупації у Криму функціонувало 1340 медіаресурсів, кримській аудиторії були доступна інформація всіх українських загальнонаціональних телевізійних і радійних каналів, інформаційні агенції, різноманітні інтернет-ресурси. Як унікальний культурний, туристичний, етнополітичний регіон, Крим був майданчиком для різноманітних ініціатив, територією проведення масових публічних заходів.

Водночас протилежно спрямованою закономірністю інформаційного простору Криму упродовж десятиліть був російський чинник. Інформаційно-пропагандистська робота РФ в Україні на прикладі подій у Криму ґрунтувалася й ґрунтується на запереченні окремої культурної ментальності українців, права на існування України як незалежної держави, просуванні наративів про «спільну колиску».

На тлі такої державної політики та філософського бачення ролі України в історії Російської Федерації сформувалося цілком особливе ставлення до Кримського регіону як «суто російської землі». Відповідно до цього бачення формувалася та втілювалася інформаційна політика — встановлення контролю над територією Криму в різних сферах життєдіяльності, в якому активно

використовувалися комунікаційні ресурси, застосувалися різноманітні форми інформаційних заходів.

6. Від початку окупації, з огляду на підготовлений ландшафт і обрані державою-окупантом методи, настав новий етап російської присутності в інформаційному просторі Криму.

На основі даних нестандартизованих інтерв'ю з журналістами, анкетного опитування журналістів, аналізу документів з'ясовано історичний процес формування КІМП в умовах окупації півострова як послідовність трьох періодів:

Період 1. Захоплення ЗМІ й силове втручання в діяльність ЗМІ та журналістів (березень 2014 р.). Період характеризується встановленням тотального контролю над українськими ЗМІ півострова, організацією пропагандистської роботи, спрямованої на місцеве населення та міжнародну спільноту. З метою перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналістів у ході воєнної операції у лютому — березні 2014 р. використовувалися різноманітні методи порушення прав журналістів.

Період 2. Примусове переведення українських кримських ЗМІ в російське законодавче поле (2014–2015 рр.). Окупаційна влада здійснила примусове переведення всіх ЗМІ в так зване російське інформаційне поле. Головним критерієм продовження їх діяльності в Криму стало визнання нового окупаційного режиму. Діяльність українських ЗМІ повністю припинилася. З метою залякування й створення умов для припинення професійної діяльності і примусового виїзду з Криму не згодних з окупацією журналістів незаконною владою було ініційовано кримінальні та адміністративні справи. Більшість кримських журналістів, не згодних з окупацією, вимушено залишила півострів.

Період 3. Інформаційний спротив проукраїнських медійників та репресії щодо громадянських журналістів та місцевого населення Криму (2015–2022 рр.). Від початку окупації Криму розпочався ненасильницький спротив, що відображався в контенті соцмереж, медійній діяльності відомих осіб і лідерів думок, використанні державної символіки. В умовах тотального контролю та припинення діяльності українських ЗМІ на півострові виникла громадянська

журналістика. Інформацію про об'єктивний розвиток подій почали транслювати небайдужі активні громадяни, які створювали й поширювали контент у соціальних мережах. Окупаційна влада побачила у формуванні руху громадянських журналістів небезпеку, тому вони стали об'єктом тиску та репресій.

7. Переформатування інформаційної сфери українського Криму після окупації супроводжувалося такими явищами:

- на початку окупації незаконна влада примусила виїхати з Криму всі незалежні мас-медіа, які залишилися вірними Українській державі й дотримувалися принципів об'єктивного висвітлення подій;

- на півострові стала неможливою діяльність українських журналістів, блогерів, авторів, медійних персон, лідерів думок; об'єктом тиску та контролю стали громадянські журналісти та пересічні мешканці, які не боялися висловлювати думки щодо об'єктивної ситуації з правами людини;

- головним критерієм у дозволу на здійснення інформаційної діяльності незаконною владою негласно було визнано соціально-політичну позицію ЗМІ, що ґрунтувалася на визнанні окупації Криму.

Головним негативним наслідком для медіасфери Криму стало встановлення тотального контролю, а саме відбулося:

- насильницьке переформатування інформаційного середовища;
- встановлення контролю над медіа, які залишилися або були створені після 2014 року на півострові з боку чинної окупаційної влади;
- скорочення кількості ЗМІ на 60%;
- примусова журналістська міграція;
- поява новітніх явищ в умовах несвободи (громадянська журналістика, ненасильницький інфоспротив, медійна діяльність окремих осіб та діячів).

8. Масштабне явище — примусова міграція кримських ЗМІ та журналістів.

Після окупації півострів залишили 14 медійних ресурсів (ІА «Центр журналістських розслідувань», проєкт «Крим. Реалії» (проєкт української редакції «Радіо Свобода»), ІА QHA (Qırım Haber Ajansı — Агенція «Кримські

новини»), ТРК «Чорноморська», телеканал «ATR», сайт «15 хвилин», дитячий телеканал «Lale», радіо «Meudan», газета «Кримська світлиця», сайт «Події Криму», сайт «Black Sea News», редакції «Чорноморська безпека», «Українське життя в Севастополі», «Гражданская оборона», ТРК «Бриз» та редакція газети ВМС України «Флот України»).

Змушені були виїхати й самі журналісти — список таких становить приблизно 200 осіб із 1229, котрі офіційно працювали в Криму до окупації. Більша частина журналістів-мігрантів переїхала на територію материкової України та продовжує інформаційну і громадську діяльність, серед них: Валентина Самар, Андрій Клименко, Анна Андрієвська, Андрій Щекун, Гульсум Халілова, Осман Пашаєв та ін.

Встановлено, що вимушена міграція кримських журналістів із території півострова характеризує насильницьку трансформацію інформаційного простору українського Криму. Головними причинами вимушеної міграції стали загроза життю та безпеці журналістів, системний тиск, створення умов для унеможливлення продовження професійної діяльності, що виникли внаслідок окупації та встановлення над регіоном де-факто контролю з боку РФ. Характерні особливості журналістського міграційного процесу як соціального явища:

- примусовий характер, оскільки кожний журналіст зіштовхнувся з тиском та репресіями;
- незаконність, адже діяльність українських журналістів із поширення інформації зазнала перепон з боку представників де-факто влади;
- масовість, адже виїзд десятків журналістів не є традиційним для Криму; також фіксуються нові факти виїзду з Криму;
- довготривалість, оскільки більшість журналістів дотепер не можуть повернутися додому.

9. У Криму систематично й масштабно порушуються права журналістів. Це стало одним із приводів позовів України до міжнародних судів стосовно порушення територіальної цілісності (позови України проти РФ в ЄСПЛ).

Від лютого 2014 р. по серпень 2019 р. на території Криму зафіксовано майже 300 фактів порушень прав журналістів, із них: 11 кримінальних справ, 13 адміністративних справ, 8 випадків тортур, 23 фізичні напади, 47 довільних затримань, 20 обшуків, 18 допитів, 48 випадків захоплення та пошкодження техніки, 4 заборони в'їзду до Криму, 3 випадки погроз, 9 DDos-атак і понад 100 перешкоджань у зніманні.

Найбільшу кількість фактів тиску зафіксовано на початку окупації у 2014 р., а зменшення прецедентів у наступні роки пов'язане з масовим тиском та видворенням українських ЗМІ й журналістів із території півострова, посиленням контролю та цензури щодо інформаційної сфери Криму.

10. Від початку 2014 р., після отримання контролю над територією півострова, Російська Федерація проводить системну експансію у всіх сферах гуманітарного простору, що відображується в медіа — знищується українська та кримськотатарська етнічні ідентичності, формується проросійський, антизахідний, антидемократичний світогляд мешканців Криму. Під орудою окупаційної влади активно переписується й фальсифікується історіографія Криму та історія корінного кримськотатарського народу.

Кримська журналістика на півострові натеper характеризується численними деструктивними процесами, явищами, ознаками: несе комплекс шовіністичних російських світоглядних ідей та наративів, недотримання базових стандартів журналістики, недемократичні моделі управління інформаційними процесами тощо. Усе це — наслідки окупації, які доведеться долати.

Контент-аналіз кримських ЗМІ показав, що особливе місце в процесі зросійщення відводиться інформаційному сектору: «Крымская правда», «Крымское время», «Крымское эхо», сайти «Новости Крыма» та ін.

Про це свідчать також результати дискурс-аналізу «Ученых записок Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского», серія «Философия. Политология. Культурология» (2017–2020 рр.). Переважна більшість публікацій, тематично пов'язаних з Україною, мають тенденційно негативну тональність, демонструють антинауковий необ'єктивний підхід

(викривлення історії, перебування Криму в складі України кваліфікуються як «історична помилка»).

Тож на платформах суспільно-політичних видань та наукової періодики проводиться не інформування, а пропагандистська діяльність.

11. Кримська аудиторія перебуває практично в «інформаційній бульбашці»: після окупації Крим став недоступним для повноцінної роботи міжнародних дипломатичних і моніторингових місій, правозахисників і юристів, журналістів.

Натомість на території півострова організовано посилену «виховну» роботу, спрямовану на мілітаризацію всього населення, а особливо свідомості дітей та молоді, згідно з ідеологією держави, яка нині де-факто контролює ситуацію. Створено умови для підготовки молодого покоління до служби в армії й формується ілюзорна привабливість «російського армійського сектору». Для цього в освітньо-виховному процесі Криму використовують широкий арсенал інформаційних та організаційно-методичних заходів (військово-патріотичні клуби, естафети, лінійки, лекції, бесіди, агітаційні постанови, перформанси). В інформаційних матеріалах транслюється «образ ворога» — мешканців Криму переконують у тому, що їх оточує численні зовнішні та внутрішні вороги, тож необхідна підготовка до війни.

За нинішніх обставин діти та підлітки практично не мають можливостей для повноцінної, природної інтеграції в українське суспільство, позбавлені можливості навчатися рідною українською мовою.

12. В умовах практично безальтернативного дискурсу, однак, існує явище громадянської журналістики, яка виникла в Криму як громадянський чин та реакція на свавілля.

Громадянська журналістика оперативно інформує про беззаконня та має правозахисний характер. В умовах відсутності доступу до території півострова представників українських медіа й дипломатичних та правозахисних міжнародних місій, повідомлення громадянських журналістів залишаються головним джерелом інформації про події у правовій сфері, є прикладом об'єктивної інформації щодо ситуації на півострові.

Найяскравішим явищем у цьому сенсі є рух «Кримська солідарність», а серед відомих громадянських журналістів — С. Салієв, М. Салієва, О. Аріфмететов, С. Мустафаєв та ін.

13. Українська державна та патріотична символіка в Криму від початку окупації і дотепер є образом ненасильницького спротиву окупації — її демонструванням символізує неприйняття російського незаконного режиму.

У Севастополі, Сімферополі, Ялті, Керчі та інших містах у 2014–2022 рр. ініціатори акцій вдавалися до комунікаційних вчинків: розвішували листівки із закликами, стрічки у національних кольорах, обливали жовтою та синьою фарбою військкомати, робили малюнки на патріотичну тематику тощо. Комунікаційна дієвість таких акцій зумовлена емоційністю, образністю, алегоріями, натяками, що інспірує матеріал.

Серед образів, які демонструють ініціатори акцій: а) українські державні символи — тризуб і прапор; б) зображення відомих історичних осіб (Т. Шевченко, Б. Хмельницький, С. Бандера); в) згадки про історичні події (Майдан та Революція Гідності); г) грошова одиниця Української держави; ґ) символічні знаки (орнамент вишиванки, українська хата); д) слогани або дописи («Крим — це Україна», «Крим повернеться до неньки» тощо).

Постійний контроль за населенням, систематичні репресії щодо тих, хто чинить опір, призвели до підпільного характеру такої діяльності. Символіку демонструють переважно анонімно, однак окремі випадки набули й відкритого розголосу, як сталося, наприклад, із відкриттям кримінальних справ проти українських активістів В. Балуха та О. Приходька.

14. Медіамоніторингове дослідження, проведене за допомогою онлайн-системи Semantrum, показало, що в 2014–2019 рр. Крим, його окупація/деокупація згадується в українських медіа з включно в середньому 295575 разів (відповідну динаміку відображено й за середньомісячним показником — *Діаграма 4.2*). Тому висловлювання, що в українському медіапросторі Крим забутим, є безпідставним — насправді тема України не сходить із «порядку денного».

15. Ідеологічним підґрунтям для подальшого розвитку КІМП є ідеї і принципи державної політики України, зокрема інформаційної політики щодо ТОТ Криму.

Йдеться про ідеї та принципи, які поділяють усі учасники інформаційно-медійного простору: 1) невизнання окупації Криму; 2) розуміння окупації як «злочину проти людяності», внаслідок якого було порушено не тільки внутрішньоукраїнське чинне законодавство, а й численні міжнародні правові акти (договори, конвенції, меморандуми, пакти, угоди тощо); 3) реалізація ідеї деокупації Криму дипломатично-політичним або воєнним шляхом; 4) формування стратегії повернення де-факто контролю над Кримом із боку України; 5) збереження української громадянської свідомості та національної ідентичності української нації та корінних народів Криму; 6) зміцнення історичної пам'яті громадян України в Кримі, що будується на об'єктивному, неупередженому тлумаченні історичних подій минулого та сучасних процесів; 7) розроблення законодавства перехідного періоду й побудова перспективного плану розвитку Криму після деокупації півострова.

16. За всього розуміння наявності об'єктивних труднощів та загроз не можна відмовлятися від ведення комунікації з кримським населенням — потрібно доносити інформацію про Україну, протидіяти інформаційній пропаганді, захищати українську та кримськотатарську ідентичності. Водночас неприпустимо втратити «ментальний зв'язок» жителів підконтрольної материкової України з кримцями, формування образу «чужих». Також важливо комунікувати «кримське питання» на міжнародній арені. У зазначеному контексті запропоновано комплекси пропозицій:

- комунікація, спрямована на підконтрольну материкову Україну;
- комунікація, спрямована на де-факто непідконтрольний півострів;
- комунікація, спрямована на міжнародних партнерів;
- комунікація, спрямована на збереження мови та культури кримських татар як корінного народу України.

Комплекс пропозицій щодо висвітлення проблеми Криму на загальнонаціональному рівні. Формування коректної, збалансованої, виваженої інформаційної політики щодо ТОТ, використання ефективних інструментів протидії інформаційній гібридній війні — один із найголовніших напрямів розвитку Української держави, котра в жодному разі не відмовляється від своїх територій.

З метою деокупації Криму та задля захисту української ідентичності, протидії дискримінації корінного кримськотатарського народу та громади етнічних українців, інших етнічних груп, зміцнення інформаційної безпеки країни, протидії інформаційній експансії з боку РФ державні органи влади України (виконавчі, законодавчі, судові) мають організувати спільну скоординовану роботу.

Ураховуючи прийняті державні нормативно-правові акти, досвід і напрацювання експертного кола, яке представляє громадянський сектор, запропоновано для державних органів влади використання таких форм діяльності з відображенням у комунікаційному просторі через ЗМІ, соціальні мережі, канали зв'язку:

- створення нормативно-правової бази для удосконалення наявних та ухвалення нових необхідних рішень державною владою (соціальний захист, інформаційна підтримка, наприклад введення в законодавство поняття);
- запровадження українських нормативно-правових ініціатив щодо захисту прав людини та громадянина на ТОТ;
- формування спільно з громадянським суспільством політики культурної та інформаційної реінтеграції тимчасово окупованих територій України;
- ініціювання та проведення заходів із долучення тимчасово окупованого Криму до єдиного інформаційного та освітньо-культурного простору України;
- проведення моніторингу ситуації, збір інформації про ситуацію у тимчасово окупованому Криму;
- аналіз і класифікація отриманої інформації щодо порушень закону та прав людини, побудова механізмів реагування, моделювання ситуацій і вироблення на

цій основі стратегічних векторів політики для громадянського суспільства, України та її партнерів;

- поширення об'єктивної та перевіреної інформації про процеси, що відбуваються у різних сферах життєдіяльності окупованого півострова, й особливо про протиправні дії окупаційної влади Російської Федерації у питаннях порушення прав та свобод людини, норм міжнародного права та свободи слова через медіа;

- інформування про правовий, соціальний захист, надання/спрощення системи державних послуг, задоволення суспільно-громадських потреб громадян України на ТОТ.

Комплекс пропозицій щодо інформаційної роботи з громадянами України на ТОТ Криму:

- зміцнення інформаційного зв'язку з Кримом у гуманітарній та інформаційній сферах шляхом організації та проведення державних, освітніх та інформаційних кампаній;

- наданням консультативної підтримки в отриманні документів, державних послуг, охорони здоров'я тощо;

- створення різноманітних каналів комунікаційного зв'язку для мешканців Криму з використанням різноманітних комунікаційних платформ;

- створення й оприлюднення опрацьованих масивів інформації, поширення корисної інформації через соціальні мережі та сторінки українських ЗМІ в соціальних мережах;

- створення якісного інформаційного, освітнього та культурного продукту на материковій частині України для мешканців Криму за допомогою інноваційних проєктів з урахуванням потреб громадян;

- залучення відомих осіб з політичної та гуманітарної сфер культури, лідерів думок, послів доброї волі до вивчення та висвітлення ситуації у гуманітарній та інформаційній сферах Криму.

Проблему захисту українських журналістів (включно з громадянськими) пропонується вирішити таким чином:

- в юридичній площині: а) адаптація та зміна українського законодавства щодо медійного середовища (розгляд справ за позовом журналістів, визначення поняття «громадянський журналіст» тощо); б) ініціація роботи щодо зміни законодавства комітету ВРУ з питань свободи слова; в) ініціація Уповноваженим ВРУ з прав людини та Прокуратурою АРК позовів до ЄСПЛ та МКС через факти переслідувань, тортур (катування, неналежний догляд, ненадання медичної допомоги тощо);

- в інформаційній площині: а) розголос ситуації в Криму в українських та зарубіжних медіа; б) уведення квот на тематику Криму в українських загальнонаціональних медіа; в) організація заходів щодо Криму в державних та громадських установах; г) державна підтримка для медіа, які спеціалізуються на темі Криму.

Комплекс пропозицій щодо поширення інформації про «кримське питання» як аспекту міжнародної політики України. У протистоянні агресії важливою для України є позиція держав — міжнародних партнерів, яким доцільно запропонувати такі види співпраці:

- організація систематичних консультацій, обмін досвідом задля поширення об'єктивної інформації про Крим;

- продовження співпраці з міжнародними неурядовими організаціями, які займаються різноманітними гуманітарними питаннями в умовах збройних конфліктів;

- залучення міжнародних партнерів і міжнародних організацій до активнішого дипломатичного й санкційного тиску на РФ у зв'язку з політикою знищення національної ідентичності на тимчасово окупованих територіях України;

- співпраця з фахівцями провідних світових медіа для ознайомлення широкої міжнародної аудиторії з реальною ситуацією у Криму;

- забезпечення дієвої кооперації, систематичних консультацій міжнародних медійних організацій з українськими партнерами для отримання перевіреної інформації;

- публічна підтримка позиції України в політико-дипломатичному, юридичному, інформаційному напрямках;
- установа комунікаційного зв'язку та публічної підтримки або опікування громадянами України на ТОТ;
- ініціювання відвідування півострова спеціальними міжнародними місіями та інституціями, сприяння роботі та перебуванню на півострові моніторингових місій різних міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на висвітлення ситуації у Криму та формування доказової бази для притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності;
- посилення національної та міжнародної санкційної політики як елементу політики невизнання спроби анексії, запровадження державних, колективних та індивідуальних санкцій проти інституцій або осіб, які припускаються порушення прав людини і колективних прав у будь-якій сфері, зокрема гуманітарній.

Комплекс пропозицій щодо збереження та розвитку кримськотатарської мови та культури:

- прийняття та втілення у життя положень «Концепції розвитку кримськотатарської мови» та практична реалізація положень «Стратегії розвитку кримськотатарської мови»;
- робота з координації діяльності між Кабінетом Міністрів України, профільними освітніми та дослідницькими організаціями, Меджлісом кримськотатарського народу;
- проведення роботи не тільки з дослідження та популяризації кримськотатарської мови, а й із формування умов її функціонування та використання в різних сферах життєдіяльності українського суспільства; проведення заходів з переходу та широкого використання кримськотатарської мови на латинській графіці;
- створення майданчиків у закладах загальної середньої, позашкільної освіти для дітей (класи, факультативи), курсів для дорослих, а також універсальних онлайн-платформ;

- формування напрямів роботи стосовно розвитку кримськотатарської мови на території всієї України;
- запровадження вивчення літератури, історії, культури кримських татар у шкільних курсах відповідних предметів.

Запропоновано перспективи діяльності щодо кримського питання в майбутньому. Деокупація Криму та інших українських територій, які було окуповано як у 2014 р., так і після повномасштабного вторгнення 2022 р., як загальна мета Української держави потребує довгострокової стратегії та діяльності. Можна спрогнозувати, що в найближчій перспективі ми станемо свідками змінення загальної доктрини деокупації Криму та закріплення в концептуальних документах зміни політико-дипломатичного шляху на військовий. Агресія РФ проти України у 2014 р. та відкрите вторгнення в лютому 2022 р. загострили питання коригування підходів щодо ТОТ, а отже, і розуміння суспільством ролі та місця Криму в цьому процесі. Але, можна стверджувати, що Україна в жодному разі не відмовиться від Криму, а увесь масив проробленої роботи з ТОТ Криму та досвід взаємодії з громадянами України на ТОТ буде використовуватися в подальших діях Української влади та суспільства у цьому напрямі. Цілком імовірно, що саме кримський досвід стане головним у майбутній роботі з повернення інших ТОТ України.

При цьому перспективним у роботі з деокупації стосовно Криму стає зміцнення саме інформаційного чинника. Важливо не просто вивчати, враховувати ситуацію на півострові й долучати до роботи новітні засоби інформаційного середовища (наприклад, штучний інтелект), канали комунікації та зв'язку (наприклад, Telegram-канали), платформи, а й використовувати таку інформацію для прийняття довготермінових та поточних рішень.

Актуальним для продовження дослідження ситуації у Криму визнано створення всебічних наукових розвідок із вивчення події у регіоні:

- ґрунтовних студій з історії Криму, про зазіхання РФ на Крим із розвінчанням цієї політики, порівняльної характеристики ситуації у Криму та на тимчасово окупованих територіях ОРДЛО;

- вивчення досвіду і праць української та кримськотатарської діаспори в контексті деокупації Криму;
- дослідження та посилення позиції міжнародної світової спільноти щодо кримського питання.

Подібні дослідження уможливають аналіз історичних і поточних подій, встановлення історичної правди, об'єктивного погляду, оцінки сучасної ситуації задля досягнення головної мети — деокупації Криму.

Окремий важливий напрям, над яким слід працювати, — розбудова українського суспільства Криму після завершення війни та деокупації. Примусові зміни, привнесені окупантом, зокрема політичні, економічні, освітні, екологічні, демографічні, потребують розгляду та вирішення. Обраний Україною воєнний і політико-дипломатичний шлях, спрямований на деокупацію півострова та інших тимчасово окупованих територій, що виникли після повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р., потребує концентрації та об'єднання зусиль усіх ланок державної влади та громадянського суспільства, проведення скоординованої, консолідованої роботи з міжнародними партнерами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Юксель Г. З. Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України: моногр. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с. ISBN 978-617-8043-59-9.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Юксель Г. З. Тема кримськотатарської преси в довоєнних джерелах. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 196. Т. 2. С. 173–177.
3. Юксель Г. З. Крымскотатарские рукописные издания. *Ученые записки Таврійського національного університету*. 2011. Т. 24 (63). Ч. 2. С. 359–363.
4. Юксель Г. З. Крымскотатарская тематика в Интернете. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 198. С. 94–97.
5. Юксель Г. З. Журнал «Мектеп ве айле» как тип издания. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 273. С. 180–183.
6. Юксель Г. З. Современная пресса крымскотатарской диаспоры: функциональный аспект. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 274. С. 156–161.
7. Юксель Г.З. Громадянська журналістика Криму як явище опору та боротьби проти порушення прав людини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 4. С. 171–177.
8. Юксель Г. З. Трансформація інформаційного простору Криму як чинник порушення прав українських журналістів (2014–2020). *Журналістика*. 2018 / 2019. Вип. 17 /18 (42/43). С. 55–65.
9. Юксель Г. З. Про деякі аспекти формування кримського мас-медійного дискурсу в українському інфопросторі. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 163–170.

10. Юксель Г. З. Концепція інформаційної політики України щодо Криму. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 186–193.
11. Юксель Г. З. Трансформація системи ЗМІ Криму в контексті анексії 2014 року: статистичний аспект (2020). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2020. № 3 (43). С. 38–47.
12. Юксель Г. З. Формування української тематики в кримських ЗМІ: результати контент-аналізу. *Вчені записки ТНУ. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 4. С. 192–199.
13. Юксель Г. З. Інформаційна політика України щодо Криму: аналіз нормативно-правових джерел. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 223–233.
14. Юксель Г. З. Національні кримськотатарські ЗМІ в умовах окупації Криму (2014–2021). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 32 (71). № 3. 2021. С. 236–241.
15. Юксель Г. З. Кримська журналістська міграція: природа явища та характерні особливості. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2021. Т. 1 (78). С. 86–110.
16. Юксель Г. З. Про формування кримської інформаційно-медійної парадигми в контексті окупації (2014–2021). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 257–261.
17. Юксель Г. З. Інформаційно-організаційна діяльність Меджлісу кримськотатарського народу у період окупації Криму (2014–2021). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 199–203.
18. Юксель Г. З. Використання посилів та меседжів як складника інформаційної війни проти України (на прикладі кримських ЗМІ). *Молодий вчений*. 2020. № 9.1 (85.1). С. 141–146.

Статті в іноземних виданнях

(статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus)

19. Shevchenko, V., Dosenko, A., Iuksel, G., Synowiec, A., Dibrova, V. (2020), Use of open data in Ukraine: some important aspects, *Revista San Gregorio*, № 42, pp. 319–328 (<https://cutt.ly/Ujb0DxO>, ID: WOS:000600032800031).
20. Iuksel, G. Z., Sydorenko, N. M., Dosenko, A. K., Sytnyk, O., Dubetska, O. O. (2022), Crimean Citizen Journalism: Genesis and Trends in Communication Network, *International Journal of Computer Science and Network Security*, N 22 (2), pp. 63–74. http://paper.ijcsns.org/07_book/202202/20220209.pdf
21. Sydorenko, N., Prystupenko, T., Iuksel, G., Dubetska, O., Yevdokymenko, I. (2022), Globalization Trends within the Framework of the COVID-19 Pandemic: Information and Social Communications. *International Journal of Computer Science and Network Security*, vol. 22, No 6, pp. 447–456, available on: http://paper.ijcsns.org/07_book/202206/20220657.pdf
22. Voropayeva, T., Hryhorevska, O., Iuksel, G., Stepanenko, O., Kobal, V. (2022), Educational and scientific potential of the XXI century. Challenges and prospects [Potencial educativo y científico del siglo XXI. Retos y perspectivas], *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*, vol. 16, № 2, pp. 95–106. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.6>
23. Plekhanova, T., Tarasiuk, V., Iuksel, G., Putsiata, I., Kulykova, O. (2023). Internet journalism in modern society: an overview of mechanisms for resisting media manipulation. *Amazonia Investiga*, 12 (61), p. 103–111. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.11>
24. Horska, K., Dosenko, A., Iuksel, G., Yuldasheva, L., Solomatova, V. (2023), Internet platforms as alternative sources of information during the Russian-Ukrainian war. *Revista Amazonia Investiga*. Vol. 12, No 62. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.62.02.36>.

25. Dosenko, A., Iuksel, G., Synowiec, A., Pohrebniak, I., Shevchenko, V. (2020), Communication Platforms: New Positions and Appointments, *International Journal of Management*, vol. 11, iss. 3, pp. 294–303. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3574568 (Journal Impact Factor (2020): 10.1471 (Calculated by GISI) www.jifactor.com).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

26. Yüksel G. Ukrayna'da Siyasi Gelişmeler Esnasında Kırım Tatarlarının Etnopolitik ve Dini Sorunları. *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkileri Uluslararası Sempozyumu (10–14 Mayıs 2012, İstanbul, Marmara Üniversitesi): sempozyum materyalleri.* İstanbul, 2013. С. 341–363 [Юксель Г. Етнополітичні та релігійні проблеми кримських татар на тлі політичних подій в Україні. *Міжнародний симпозиум з питань взаємовідносин на 20-у році незалежності тюркських держав і Туреччини (10–14 травня, Стамбул, університет Мармара: матеріали симпозиуму. Стамбул. 2013. С. 341–363].*
27. Yüksel G. Gelişen Türkiye-Ukrayna ilişkilerinde medyanın rolü. Karadeniz havzasında kültürel, ekonomik ve ticari işbirliği. *Uluslararası sempozyum bildirileri.* Ankara: ADAM, 2013. S. 233–249 [Юксель Г. Роль засобів масової інформації в еволюції відносин Туреччини та України. *Культурні, економічні та комерційні взаємовідносини країн Чорноморського басейну: матеріали міжнарод. симпозиуму. Анкара: ADAM, 2013. С. 233–249.]*
28. Yüksel G. 1917 senesinde Kırım Tatar Kurultayı: Geçmiş ve Gelecek. 100. Yılında Kırım Halk Cumhuriyeti, Kurultay ve Numan Çelebi Cihan'ın Şehadeti Uluslararası Sempozyumu. 23–24 Şubat, 2018. İstanbul. Bildiri kitabı. S. 131–140 [Юксель Г. Курултай кримськотатарського народу 1917 року: минуле та майбутнє. *Міжнародний симпозиум, присвячений 100-річчю створення Кримськотатарської народної Республіки та річниці*

- зі дня загибелі Номана Челебіджіхана: зб. доповідей. 23–24 лютого 2018 р. Стамбул, 2018. С. 131–140].
29. Юксель Г. З. Питання дотримання прав журналістів в контексті анексії Криму 2014 року: наукові та правозахисні джерела інформації. *Таврійські філологічні наукові читання: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 січня 2020 р. Київ, 2020. Ч. II. С. 164–168.*
30. Юксель Г. З. Питання інформаційної реінтеграції Криму в українській медіа-простір. *Proceedings of the scientific and pedagogic internship. January 20 – February 28, 2020. Włocławek, 2020. С. 54–60.*
31. Юксель Г. З. Українська тематика у сучасних кримських ЗМІ: результати моніторингу. *Соціальні комунікації: фундаментальні парадигми розвитку: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. м. Київ, 24–25 вересня 2020 р. Київ, 2020. С. 21–28.*
32. Yuksel G. COVID-19 in Crimea: Specificity, Threats, Challenges. Challenges of Pandemic in Theory and Practice. *Conference papers of the I Online International Multidisciplinary Science-in-Practice Conference within the international project Media Dialogue for Pluralism and Understanding. Kyiv, 16 December 2020. Kyiv: Institute of Journalism, 2020. С. 4–15.*
33. Юксель Г. З. Міжнародні нормативно-правові акти щодо окупації Криму в контексті української політики. *Збірник тез I Міжнарод. наук. конф. з міждисциплінарних досліджень, 19–21 січня 2021 р., Берлін, 2021. С. 344–348. (DOI 10.46299/ISG.2021.I.I).*
34. Юксель Г. З. Щодо протидії гуманітарної експансії РФ в Криму в контексті створення «Кримської платформи». *International scientific and practical conference «The European development trends in journalism, PR, media and communication»: conference proceedings, February 26–27, 2021. Włocławek: Baltija Publishing, 2021. P. 47–52.*
35. Юксель Г. З. Кримська платформа як соціально-комунікаційна система з питання деокупації півострову. *Соціальні комунікації: інструменти,*

- технологія і практика*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 р. Запоріжжя, 2021. С 32–37.
36. Юксель Г. З. Особливості кримської громадянської журналістики в контексті правозахисного руху спротиву окупації. *74 Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference*, March 12, 2021. Vilnius: European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. С. 74–77 (DOI 10.36074/scientia-12.03.2021).
37. Юксель Г. З. Інформаційна діяльність представницьких органів кримськотатарського народу під час окупації Криму 2014 року. *Журналістика, реклама та PR: європейський напрямок розвитку*: матеріали Міжнарод. наук-практ конф., м. Рига, Латвія. 16–17 липня 2021 року. Рига, 2021. С. 20–24.
38. Юксель Г. З. Propaganda of The Russian Federation Concerning Ukraine: Historical Events of The Crimean Dimension. *Стан і якість дослідження конфліктів в Україні та світі* : [матеріали конф]. Київ, 2021. С. 7–14.
39. Юксель Г. З. Трансформація кримськотатарського національного руху у 2014–2022 рр. *Культурні та цивілізаційні зв'язки між Європою та Сходом*: матеріали Міжнарод. наук. конф., присвяченої 103-річному ювілею з дня народження Омеляна Пріцака, Київ, 17–18 березня 2022 р. / упоряд. д. і. н. Я. В. Пилипчук. Київ, 2022. С. 138–143.
40. Юксель Г.З. Кримська інформаційно-медійна парадигма: генеза та ідейне наповнення. *Матеріали Кримського міжнародного форуму філології та журналістики*. Київ. 20–21 жовтня 2022 р. Київ, 2022. С. 79–83.
41. Юксель Г. З. 1920-инджи сенелериндеки кырымтатар матбуатында медений меселелер [Питання культури на сторінках кримськотатарських видань 1920-х років]. *Жіночий рух в Криму: історія і сучасність*: матеріали Міжнарод. наук. конф., присвяченої 160-річчю

- Ісмаїла Гаспринського та 125-річчю Шефіки Гаспринської. 14 жовтня 2011 року, м. Сімферополь. Сімферополь, 2012. С. 23–26.]
42. Yüksel G. Çağdaş Kırimtatar gazeteceliği [Юксель Г. Сучасна кримськотатарська журналістика]. *Минуле – теперішнє – майбутнє кримських татар*: зб. доп. і тез III Міжнарод. тюркологічного симпозіуму. 15–17 жовтня 2012 року., м. Сімферополь. Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2014. С. 201–204.
43. Юксель Г. З. Деформація інформаційної сфери Криму внаслідок окупації 2014 року (правовий аспект). *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. 25 жовтня 2018 р. [наук. ред. В. М. Каленич]. Вінниця, 2018. С. 99–103.
44. Юксель Г. З. Втрати України в інформаційної сфери після окупації Криму в 2014 році. *Українська періодика: історія та сучасність*: доп. та повідомл. дванадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р. Львів, 2018. С. 314–320.
45. Юксель Г. З. Громадянська журналістика в Криму: тенденції розвитку та форми існування. *Актуальні проблеми медіапростору*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 09 квітня 2020 р. Київ, 2020. С.127–133.
46. Юксель Г. З. Соціальні мережі як засіб протидії розповсюдженню пандемії COVID-19 в умовах тимчасової окупації Криму. *Кіберсоціалізація в умовах пандемії* : матеріали IV наук.-практ. семінару. м. Київ, 5 листоп. 2020 р. [за ред. Л. А. Найдьонової, уклад. Н. Дятел]. URL: http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/_YUksel-Z._Sotsialni-merezhi-yak-zasib-protydiyi-COVID-19-v-umovah-tymchasovoyi-okupatsiyi-Krymu.pdf (дата звернення: 30. 10. 2022 р.).
47. Юксель Г. З. Нормативно-правові акти щодо окупації Криму як основа діяльності українських ЗМІ. *III–IV Конгрес сходознавців (до 150-ої річниці народження Агатангела Кримського)*: зб. матеріалів, м. Київ. 23–24 грудня 2020 р. Київ, 2020. Ч. 2. С. 216– 221.

- 48.Юксель Г. З. III Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми медіапростору». Київ. 08 квітня 2021. Доповідь «Проблема примусового виїзду українських журналістів з Криму після 2014 року: результати опитування». URL: <http://journ.univ.kiev.ua/nauka1/08042021-2> (дата звернення: 31.10.2022 р.)
- 49.Юксель Г. З. Мілітаризація свідомості населення Криму з боку РФ: напрями, форми, методи. *Крим у координатах історії*: зб. матеріалів другого наук. семінару / упоряд.: І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 223–229.
- 50.Юксель Г. З. Стратегія розвитку та популяризації кримськотатарської мови як інструмент комунікаційного зв'язку з Кримом (2014– 2021). *V Конгрес сходовознавців*: зб. матеріалів м. Київ, 9–10 грудня 2021 р. Київ, 2021. С. 252–257.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

- 51.Юксель Г. З. Жанровая палитра в освещении литературной тематики на страницах «Голоса Крыма». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2011. Вип. 25. С. 214–217.
- 52.Юксель Г. З. «Йылдыз» меджмуасынынъ кьырымтатар халкъынынъ ичтимаий хаятында ве миллий эдебиятыннынъ ишкишафында ери ве ролю [Місце та роль журналу «Йилдиз» («Зірка») у суспільно-політичному житті та розвитку національної літератури]. *Йылдыз*. 2011. № 6 (204). С. 83–88.
- 53.Юксель Г. З. Исмаил Отарнынъ аяты ве фаалиети [Життя та діяльність Ісмаїла Отара]. *Анатили одажаларына*. 2011. № 4. С. 15–17. [Юксель Г. З. Життя та діяльність Ісмаїла Отара. *Викладачам рідної мови*. 2011. № 4. С. 15–17].
- 54.Юксель Г. Преса Курултаю кримськотатарського народу 1917–1918 років як дзеркало національного руху. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 4. С. 104–114.

55. Yüksel G. Nenekcan adı benim için müimdir [Ім'я Ненкеджан для мене важливе.]. *Nenekcan*. 2021. № 30. S. 22–23.
56. Yüksel G. Rusya Hiçbir Zaman Kırım'dan Vazgeçmedi [Росія ніколи не хотіла відмовлятися від Криму]. Ötüken. *Türkçü-Turanci Yayın*. 2022. 197. Sayı. 2022. S. 61–66.
57. Yüksel Gayana. Kırım Tatar Millî Hareketi'nin Kırım'ın 2014 İşgaline Karşı Mücadelesi Ve Çalışmaları [Боротьба та діяльність кримськотатарського національного руху проти окупації Криму 2014 року]. Geçmişten Geleceğe Kırım. Sorunları ve Çözüm Önerileri [Крим від минулого до майбутнього. Проблеми та пропозиції щодо вирішення] / ed. Filiz Tutku, Aydın Bezikoğlu. 2022. SETA. S. 125–146.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. П. П. Гай-Нижник (кер. проєкту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. Київ : МП «Леся», 2016. 586 с.
2. Актуальні орієнтири державної політики у зв'язку з тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. 2020. URL: <http://www.ppu.gov.ua/synhronizatsiya-dijorganiv-vlady-z-pytan-deokupatsiyi-krymu-ta-sevastopolya/> (дата звернення: 06.07.2022).
3. Алексєєнко І. Соціально-гуманітарні дослідження форми правління: парадигмальний контекст. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32014/02-Alekseenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.07.2022).
4. Аналітичний звіт «Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій: моделі, сценарії, дискусії, досвід». Школа політичної аналітики НаУКМА, Київ. 2021. 40 с. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/wp->

- content/uploads/2021/10/Reintegration- Policies-UA.pdf (дата звернення: 23.06.2022).
5. Андрієвська А. Люди «сірої» зони. Свідки російської анексії Криму 2014 року. Київ : Фенікс. 2018. 264 с.
 6. «Анексована» освіта в тимчасово окупованому Криму: моніторинговий звіт / Укр. незалеж. центр політ. дослідж.; за заг. ред. Ю. Тищенко, О. Смірнова. Київ: Агентство «Україна», 2015. 40 с. URL: file:///Users/macbook/Downloads/monitoring_report_education_ARC_Mar2015u.pdf (дата звернення: 01.10.2022).
 7. Бабін Б. Міжнародне реагування на окупацію Кримського півострова: огляд і джерела. URL: <https://www.blackseanews.net/read/178519> (дата звернення: 15.09.2022).
 8. Бакинская декларация и резолюции, принятые Парламентской ассамблеей ОБСЕ на 23-й ежегодной сессии. Баку, 28 июня – 2 июля 2014 г. URL: <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2539-2014-baku-declaration-rus/file> (дата звернення: 29.06.2022).
 9. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». Київ : Брайт-Букс, 2015. 392 с.
 10. Бідзіля Ю. Сучасний інформаційний простір України як специфічний вияв постмодернізму. *Культура народів Причорномор'я*: науч. журн. 2008. № 137. Т. 2. С. 317–321.
 11. В Джанкое провели военные учения для детей. URL: <https://crimeahrg.org/v-dzhankoe-proveli-voennye-ucheniya-dlya-detej/> (дата звернення: 24.09.2021).
 12. В Крыму задержали зампреда Меджлиса Наримана Джелыла и еще четверых крымских татар. Российские спецслужбы ищут, кто мог повредить газопровод в Перевальном. URL: [https://graty.me/news/v-krymu-zaderzhali-zampreda-medzhlisa-narimana-dzhelyala-i-eshhe-chetveryh-krymskih-tatar-rossijskie-speczsluzhby-ishhut-kto-mog-povredit-gazo-](https://graty.me/news/v-krymu-zaderzhali-zampreda-medzhlisa-narimana-dzhelyala-i-eshhe-chetveryh-krymskih-tatar-rossijskie-speczsluzhby-ishhut-kto-mog-povredit-gazoprovod-v-perevalnom)

- provod-v-perevalnom/?fbclid=IwAR0Xtk3SH9Vfa2r8KGNiXqqUkhO-FPd83CRJTcbHIN9mx5kA6IkfHp39WVFM (дата звернення: 04.09.2021).
13. В Криму не осталось ни одной школы с украинским языком обучения. КПГ. 14.03.2019. URL: <https://crimeahrg.org/ru/v-krymu-ne-ostalos-ni-odnoj-shkoly-s-ukrainskim-yazykom-obucheniya/> (дата звернення: 18.06.2022).
14. Виступ Президента Володимира Зеленського у Верховній Раді зі щорічним Посланням про внутрішнє і зовнішнє становище України. 01.12.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-volodimira-zelenskogo-u-verhovnij-radi-zi-71805> (дата звернення: 01.06.2022).
15. Відбулася презентація чат-боту CrimeaisUAbot. Громадський простір. 09.09.2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vidbulasya-prezentatsiya-chat-botu-crimeaisuabot> (дата звернення: 02.10.2022).
16. Война на всех частотах: Россия вводит цифровое вещание в Крыму, Украина расширяет свое. URL: <https://ru.krymr.com/a/29096497.html> (дата звернення: 01.06.2022).
17. Волошина Л. «Українська символіка – подразник для влади Криму»: активіст Олег Приходько залишається під арештом. *Крим.Реалії*. 01.11.2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/aktyvist-oleh-prykhodko-zalyshaietsia-pid-areshtom/30248237.html> (дата звернення: 14.09.2022).
18. Вплив на українську ідентичність в Криму. Витяг з дослідження. Регіональний центр з прав людини. Київ, 2021. 34 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/12/vplyv-na-ui-v-krymu_logo.pdf (дата звернення: 27.09.2022).
19. Гаагский трибунал признал оккупацию Крыма войной между Украиной и РФ. Спектр-Новости. 24.11.2019. URL: . (дата звернення: 24.06.2022).
20. Гай-Нижник П. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину. *Гілея: наук. вісник*. 2017. № 118. С. 110–125.

21. Герасимчук О. Як Росія отруює свідомість дітей у Криму. URL: <https://www.pressreader.com/> (дата звернення: 02.08.2022).
22. Глосарій назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, засобами масової інформації, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%93%D0%9B%-D0%9E%-D0%A1%D0%90%D0%A0%D0%86%D0%99.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
23. Громенко С. #Кримнаш. Історія російського міфу. Київ : Хімджест, 2017. 224 с.
24. Гуменюк Н. Загублений острів: книга репортажів з окупованого Криму. Львів : Вид-во Старого Лева, 2020. 312 с.
25. Дело Наримана Джелилова и братьев Ахтемовых. URL: <https://crimean-solidarity.org/cases/delo-narimana-dzhelyalova-i-bratev-axtemovux-49> (дата звернення: 24.03.2022).
26. Дискримінація кримських татар і свобода мирних зібрань. КПГ. 20.11.2021 р. URL: <https://crimeahrg.org/uk/diskriminacziya-krimskih-tatar-i-svoboda-mirnih-zibran/?fbclid=IwAR0jrjFV-qzsrXm-jZg5APAILw3ftuS6PFu1CExivco-QavVjTjKVvSDvQ> (дата звернення: 02.08.2022).
27. Дом/Дім. Телеканал. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D0%BC/%D0%94%D0%BE%D0%BC> (дата звернення: 02.08.2022).
28. Електронний суд. Офіційна електронна адреса. URL: <https://id.court.gov.ua/> (дата звернення: 02.10.2022).
29. ЄСПЛ виніс перше рішення у справі «Україна проти Росії» щодо Криму. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/01/14/7118501/> (дата звернення: 02.08.2022).

30. Жертвы оккупации Крыма. Кримськотатарський ресурсний центр. Інфографіка. URL: <https://ctrcenter.org/ru/zhertvy-okkupacii> (дата звернення: 02.02.2021).
31. Журналістика Криму: Валентина Самар, Володимир Притула, Гаяна Юксель. «Як ми можемо чинити опір окупантам? До останнього залишатися жити в Криму». Холоденко О. В. Мені погано, коли мовчу. *Журналістика незалежної України: інтерв'ю відомих медійників* / за заг. ред. Н. Лигачової, О. До вженка. Київ : Паливода А. В., 2020. Ч. 2. С. 82–121.
32. Задорожний О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин / Укр. асоц. міжнар. права; Ін-т міжнар. відносин. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, каф. міжнар. права. Київ : К.І.С., 2015. 572 с.
33. Закон України No 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 05.08.2022).
34. Закон України No 5506 від 01.07.2021 р. «Про корінні народи України» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI05153A.html (дата звернення: 05.08.2022).
35. Збройна агресія Росії проти України. Росія знищує національну ідентичність українців на тимчасово окупованих територіях. URL: <https://gur.gov.ua/content/rosiia-znyshchuie-natsionalnu-identychnist-ukraintsiv-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-agression.html> (дата звернення: 05.08.2022).
36. Звіт про порушення та втрати в сфері телерадіомовлення на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь після окупації 2014–2017 рр. Національна Рада з питань телебачення та радіомовлення України. Київ, 2018. 24 с.
37. Іванець А. Експертно-аналітична доповідь. Громада етнічних українців в умовах російської окупації станом на 2021 рік: дискримінація,

- потенціал самозбереження та підтримувальні дії України. Київ, 2021. 60 с.
38. Інформаційна політика України: Європейський контекст: моногр. / Губерський Л. В., Камінський Є. Є., Макаренко Є. А. Київ : Либідь. 2007. 360 с.
39. Костинський С. Якісна журналістика і українська мова – складові ефективного мовлення на окуповані території. 23.06.2018. URL: <https://www.facebook.com/s.kostynskyi/posts/1853459048047131> (дата звернення: 01.10.2022).
40. Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії. Біла книга / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Гучакова Т. та ін.; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. 148 с. URL: <http://www.uscipr.org.ua/publicdocs/crimea%20after.pdf> (дата звернення: 05.08.2022).
41. «Крим – Україна!». Як кримчани опиралися російському військовому вторгненню в Крим. Крим.Реалії. URL: <https://ua.krymr.com/a/26897169.html> (дата звернення: 01.10.2022).
42. Кримська платформа. Декларація. URL: <https://www.president.gov.ua/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293> (дата звернення: 29.08.2022).
43. Кримський бандерівець. URL: <http://uk.gravatar.com/crimeaual> (дата звернення: 01.10.2022).
44. Крым: свобода слова в оккупации: информационно-аналитический доклад о преследовании журналистов и блогеров на территории Крымского полуострова (март 2014 г. – сентябрь 2019 г.). Крымская правозащитная группа. URL: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/krimbookru.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).
45. Крым – 2009: Все о медиа. Республиканский комитет по делам информации АРК. 2009. 17 с.

- 46.Крымская Солидарность : сайт. URL: <https://crimean-solidarity.org/> (дата звернення: 20.09.2022).
- 47.Крымскотатарский конвейер. Полиция в Крыму задержала 15 крымских татар, пришедших к суду поддержать соотечественников, а потом еще пятерых, которые пришли поддержать задержанных. Грати. 11.10.2021. URL: <https://graty.me/news/krymskotatarskij-konvejer-policziya-v-krymu-zaderzhala-15-krymskih-tatar-prishedshih-k-sudu-podderzhat-sootechestvennikov-a-potom-eshhe-pyateryh-kotorye-prishli-podderzhat-zaderzhannyh/> (дата звернення: 20.09.2022).
- 48.Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол. Київ : Кліо, 2018. 496 с.
- 49.Луканов Ю. Пресувальна машина: як Росія знищувала свободу слова в Криму/ ред. Печончик Т. ; Центр інформації про права людини. Київ : КБЦ, 2018. 176 с.
- 50.МЗС України висловило протест через вирок кримському активісту Приходьку. *Крим. Реалії*. 03.03.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-protest-prychodko-vyrok/31131712.html> (дата звернення: 17.08.2022).
- 51.Мілітаризація Криму: з 2014 року відбулося 6-кратне зростання сил РФ на півострові. URL: <https://mipl.org.ua/militarizaciya-krimu-z-2014-roku-vidbulosya-6-kratne-zrostannya-sil-rf-na-pivostrovi/> (дата звернення: 05.08.2022).
- 52.Наш Крим: неросійські історії українського півострова: зб. ст. / упоряд. та вступ С. В. Громенко. Київ : К.І.С., 2016. 315 с.
- 53.Незалежних ЗМІ в Криму практично не залишилось. Правозахисники презентували доповідь про переслідування журналістів і блогерів за весь період російської окупації. URL: <https://qha.com.ua/po-polochkam-uk/nezaleznyh-zmi-v-krymu-praktychno-ne-zalyshylos-pravozahysnyku-prezentuvaly-dopovid-pro-peresliduvannya-zhurnalistiv-i-blogeriv-za-ves-period-rosijskoyi-okupatsiyi/> (дата звернення: 02.08. 2022).

- 54.Новикова В. Почти в прямом эфире: телештурм Крыма. *Крим. Реалії*. 26 сентября 2019. URL: <https://ru.krymr.com/a/pochti-v-pryamom-efire-teleshturm-kryma/30182956.html?fbclid=IwAR2AG5o-WaEj0e22szUvqNQ1UJPxFgnlS3K5TCWxG-Yn9LnGZSz0bgeMKqRM> (дата звернення: 30.07.2022).
- 55.Новости Крымнаша. Выпуск #2417 за 13.07.2021 «Міф про “історично російський” Крим». URL: <https://crimeaua1.wordpress.com/2021/07/13/novosti-krymnasha-vyipusk-2417-za-13-07-2021-mif-pro-istorichno-rosiyskiy-krim/> (дата звернення: 30.07.2022).
- 56.О Республиканском комитете Автономной Республики Крым по информации. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb0257001-97> (дата звернення: 30.07.2022).
- 57.ОБСЕ: Викладання української мови в Криму майже зникло через тиск на школи. URL: <http://www.unian.ua/society/1126354-obse-vikladannya-ukrajinskoji-movi-v-krimu-mayje-zniklo-cherez-tisk-nashkoli.html> (дата звернення: 03.08.2022).
- 58.Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2021 рік. URL: <https://crimeahrg.org/uk/oglyad-situaczi%dl%97-z-dotrimannyam-prav-lyudini-j-norm-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-u-krimu-za-2021-rik/> (дата звернення: 11.09.2022).
- 59.Окуповані території та закон: аудит законодавства щодо АР Крим та ОРДЛО у 2014–2020 рр. Аналітичний центр УКУ в рамках проекту «Аудит законодавчого поля щодо окупованих територій АРК та ОРДЛО у 2014–2020 роках» за підтримки Національного фонду на підтримку демократії (National Endowment for Democracy (NED), Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та посольства Швеції в Україні. URL: https://ac.uscu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final_Report_DLK_2014-2020-1.pdf (дата звернення: 29.08.2022).

60. Открытие мемориальной доски Герою РФ Фирсову В. А. в школе с. Кукушкино Раздольненского района РК. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=600712604115735> (дата звернення: 09.07.2022).
61. Положение крымскотатарских медиа в Крыму (2014–2016 pp.): звіт Центру по правам громадянина. Київ, 2016. 10 с.
62. Постанова Верховної Ради України № 1140-VII від 20 березня 2014 року «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141140.html (дата звернення: 29.12. 2021).
63. Постанова Верховної Ради України № 792-VIII від 12 листопада 2015 року «Про визнання геноциду кримськотатарського народу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-19#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
64. Постанова Кабінету Міністрів України № 993 від 22 вересня 2021 р. «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки». URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/postanova-vid-veresnya-2021-993-pro-2021-92788.html> (дата звернення: 05.06.2022).
65. Права людини у Криму: Росія заперечує усі вимоги скарги України до ЄСПЛ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2777794-prava-ludini-u-krimu-rosia-zaperecue-usi-vimogi-skargi-ukraini-do-espl.html> (дата звернення: 01.08.2022).
66. Права человека в условиях милитаризации Крыма: информационно-аналит. доклад о негативном влиянии российской милитаризации на ситуацию с правами человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополь. ГО «Крымская правозащитная группа» (апрель 2014 – май 2017). URL : https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2017/09/book-RU_A4.pdf (дата звернення: 07.07.2022).

67. Приглушені голоси: право на свободу слова в умовах збройного конфлікту на Сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко та ін.; за заг. ред. А. П. Буценка; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2015. 60 с.
68. Пропаганда збройних сил РФ серед кримських дітей – це примус до служби в армії окупанта. URL: <https://crimeahrg.org/uk/propaganda-zbrojnih-sil-rf-sered-krimskih-ditej-%D1%94-elementom-primusu-do-sluzhbi-v-armi%D1%97-okupanta/> (дата звернення: 01.08. 2022).
69. «Пропагандистское» дело «украинских диверсантов». Крымская правозащитная группа. URL: <https://crimeahrg.org/ru/propagandistskoe-delo-ukrainskih-diversantov/> (дата звернення: 01.08. 2022).
70. Радио в Украине: количественные и качественные изменения за последние 5 лет. URL: <http://mediasat.info/2019/07/15/radioveshhanie-v-ukraine-2014-2019/?fbclid=IwAR0saEkFvqouwTZ6KQcdTwNOM8ZGZZc8FOTAr7F6GtdsjituX3-xzVELKQM> (дата звернення: 01.08. 2022).
71. Результати моніторингу Національної ради стосовно висвітлення розважально-інформаційними телеканалами ситуації на Сході і щодо окупованого Криму. URL: <https://www.nrada.gov.ua/rezultaty-monitoryngu-natsionalnoyi-rady-stosovno-vysvitlennya-rozvazhalno-informatsijnymu-telekanalamy-sytuatsiyi-na-shodi-shhodo-okupovanogo-krymu/> (дата звернення: 23.01.2018)
72. Рекомендації з посилення висвітлення кримської тематики в українських медіа. URL: <https://nsju.org/navchannya/rekomendacziyi-z-posylennya-vysvitlennya-krymskoji-tematyky-v-ukrayinskyh-media/> (дата звернення: 05.01.2023).
73. Республика Крым в цифрах 2020: краткий статист. сб. Симферополь : Крымстат, 2021. 205 с.
74. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. No 218-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово

- окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2022).
75. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. No 1171-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-1171r> (дата звернення: 01.06.2022).
76. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. No1100-р «Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2022).
77. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. No 224-р «Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.10.2022).
78. Росія зараз проводить в Криму приховану депортацію, – Меджліс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3248072-rosia-zaraz-provodit-u-krimu-prihovanu-deportaciu-medzlis.html> (дата звернення: 01.06.2022).
79. Свобода слова і преси в Криму (лютий 2014 – листопад 2015 рр.). Київ : М-во інформ. політики України, 2015. 19 с.
80. Свобода слова как жертва. Цензура вследствие конфликта России и Украины. Киев, 2016. 32 с.
81. Семена М. Крымский репортаж. Хроники оккупации Крыма (2014–2016 гг.). Київ : ДП «Нац. газ.-журн. вид-во», 2017. 928 с.
82. Сергійчук В. Український Крим. 3-тє вид., доп. Вишгород, 2016. 362 с.
83. Ситуація з правами людини в Криму за 7 років окупації: аналітична доповідь / ред. О. Виноградова ; Дім прав людини «Крим»; Кримська

- правозахисна група; Регіональний центр прав людини; Центр громадянської просвіти «Альменда»; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2021. 92 с.
- 84.«Сіра зона». Окупований Крим: Порухення санкцій в 2017. Підсумки моніторингу. URL: <https://www.blackseanews.net/read/142854> (дата звернення: 31.12.2021).
- 85.Слова та війни: Україна в боротьбі з російською пропагандою: аналітичне видання / Інтерв'ю-Україна; гол. ред. В. Єрмоленко. Київ : К.І.С., 2017. 134 с.
- 86.СМИ Крима. URL: http://krymology.info/index.php/%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%B0#.D0.A2.D0.B5.D0.BB.D0.B5.D0.B2.D0.B8.D0.B4.D0.B5.D0.BD.D0.B8.D0.B5_.D0.B2_.D0.9A.D1.80.D1.8B.D0.BC.D1.83_.D0.B8_.D1.82.D0.B5.D0.BB.D0.5.D0.BA.D0.B0.D0.BD.D0.B0.D0.BB.D1.8B_.D0.9A.D1.80.D1.8B.D0.C.D0.B0 (дата звернення: 31.09.2022).
- 87.Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи: аналіт. доп.. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2016. 616 с.
- 88.Солончак В. «Воспитание патриота Отечества»: благословення кримських дітей на війну з Україною. URL: <https://www.facebook.com/krymsvitlytsia/posts/1602586153209749/> (дата звернення: 08.08.2022).
- 89.Средства массовой информации, учрежденные Советом Министров Республики Крым. URL: <https://rk.gov.ru/ru/structure/77> (дата звернення: 01.08.2022).
- 90.Стан свободи слова на тимчасово окупованій території Криму в зв'язку з агресією Російської Федерації. URL: https://mip.gov.ua/files/pdf/Crimea_Print_Ukr-new-4.pdf (дата звернення: 01.08.2022).

- 91.Тавровська С. «Мене поклали на підлогу й почали катувати». Суд у справі фрилансера Крим.Реалії Єсипенка в Сімферополі. Крим.Реалії. 07.09.2021. URL: <https://ua.krymr.com/a/sud-u-spravi-frilansera-krym-realii-yesypenko-tortury-fsb/31448409.html> (дата звернення: 06.03.2023).
- 92.У Криму сьогодні є всі форми ненасильницького опору окупації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2647459-emine-dzaparova-persij-zastupnik-ministra-informpolitiki-ukraini.html> (дата звернення: 01.08.2022).
- 93.Указ Президента України No 58/2020 від 26 лютого 2020 р. «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537> (дата звернення: 26.02.2022).
- 94.Указ Президента України No 78/2021 від 26 лютого 2021 р. «Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2021#Text> (дата звернення: 27.07.2022).
- 95.Указ Президента України No117/2021 від 24 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 27.07.2022).
- 96.Указ Президента України No 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 27.07.2022).
- 97.Уряд схвалив Стратегію інформаційної безпеки до 2025 року. 15.09.2021. URL: <https://mkip.gov.ua/news/6084.html> (дата звернення: 27.07.2022).

98. Усні свідчення про події окупації Криму, записані у 2021 році, представлені на платформі Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://ui.uinp.gov.ua/uk/archive/fond-1-ukrayinskyy-institut-nacionalnoyi-pamyati/opys-12-usni-svidchennya-pro-podiyi-okupasiyi-krymu-zapysani-u-2021-roci> (дата звернення: 27.07.2022).
99. Хроніка ув'язнення політв'язня Кремля Володимира Балуха та шлях до звільнення. *Крим. Реалії*. 07.09.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30128286.html> (дата звернення: 27.07.2022).
100. Хронологія притеснення свободи слова в Криму. ГО «Кримська правозахисна група». 2019. URL: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/chronology-of-pressing-the-freedom-of-speech-in-crimea-rus.pdf> (дата звернення: 01.02.2020).
101. Що пишуть про Крим українські ЗМІ. URL: <https://imi.org.ua/infographics/shho-pyshut-pro-krym-ukrayinski-media-i32631> (дата звернення: 10.08.2022).
102. Юксель Г. З. Громадянська журналістика Криму як явище опору та боротьби проти порушення прав людини. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 4. С. 171–177.
103. Юксель Г. З. Інформаційна політика України щодо Криму: аналіз нормативно-правових джерел. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 223–233.
104. Юксель Г. З. Інформаційно-організаційна діяльність Меджлісу кримськотатарського народу у період окупації Криму (2014–2021). *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 6. С.199–203.
105. Юксель Г.З. Концепція інформаційної політики України щодо Криму. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С.186–193.

106. Юксель Г. З. Кримська журналістська міграція: природа явища та характерні особливості. *Наукові записки Ін-ту журналістики*. 2021. Т. 1 (78). С. 86–110.
107. Юксель Г. З. Крымскотатарская пресса конца 1910-х — начала 1930-х годов: организационно-функциональный и идейно-содержательный аспекты. Симферополь : КРП «Изд-во “Крымучпедгиз”», 2014. 170 с.
108. Юксель Г. З. Національні кримськотатарські ЗМІ в умовах окупації Криму (2014–2021). *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 236–241.
109. Юксель Г. З. О формуванні кримської інформаційно-медійної парадигми в контексті окупації (2014–2021 рр.). *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 257–261.
110. Юксель Г. З. Преса Курултаю кримськотатарського народу 1917–1918 років як дзеркало національного руху. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 4. С. 104–114.
111. Юксель Г. З. Про деякі аспекти формування кримського мас-медійного дискурсу в українському інфопросторі. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 163–170.
112. Юксель Г. З. Трансформація інформаційного простору Криму як чинник порушення прав українських журналістів (2014–2020). *Журналістика*. 2018 / 2019. Вип. 17 / 18 (42/43). С. 55–65.
113. Юксель Г. З. Трансформація системи ЗМІ Криму в контексті окупації 2014 року: статистичний аспект (2020). *Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації*. 2020. № 3 (43). С. 38–47.
114. Юксель Г. З. Формування української тематики в кримських ЗМІ: результати контент-аналізу. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 4. С. 192–199.

115. Юрченко О. Нове явище в Криму – громадянська журналістика, що зародилася та активно працює завдяки громадянській мужності. *Журналіст України*. 2018. № 5–6. С. 12–14.
116. Як українські ЗМІ пишуть про Крим: роззмі, зрада, соцмережі. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-ukrains-ki-zmi-pyshut-pro-krym-rozszmi-zrada-sotsmerezhi-i28291> (дата звернення: 01.06.2022).
117. Янковский А. Кого глушат в Крыму: украинские медиа под запретом и обходы блокировки. URL: <https://ru.krymr.com/a/kogo-glushat-v-krymu-ukrainskiye-media-pod-zapretom-i-obkhody-blokirovki/31343633.html> (дата звернення: 01.06.2022).
118. 7 років окупації Криму: що думає українське суспільство? Школа політичної аналітики НАУКМА. Київ, 2021. 21 с. URL: https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Occupation-of-Crimea_organized.pdf (дата звернення: 01.06.2022).
119. Biersack J., O’Lear S. (2014). The geopolitics of Russia’s annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy. *Eurasian Geography and Economics*. Vol. 55, iss. 3: Ukrainian political crisis 2013–2014, Pp. 247–269, available at: <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.985241> (accessed: 30.01.2022).
120. Bütüdünya Qırım gençleri/World Crimean Youth, available at: <https://www.facebook.com/groups/316713286789362> (accessed: 01.07.2022).
121. Coynash H., Charron A. (2019). Russian-occupied Crimea and the state of exception: repression, persecution, and human rights violations. Vol. 60, iss. 1: Ukraine after Five Years of Conflict, pp. 28–53, available at: <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1625279> (accessed: 30.05.2022).
122. Crimea in the dark (2016). The silencing of dissent. The report of the Amnesty International. Index Number: EUR 50/5330/2016, available at: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5330/2016/en/> (accessed: 30.01.2023).

123. Crimean Human Rights Situation Review (2018). The monitoring review was prepared by the Crimean Human Rights Group on the basis of materials collected in March 2018, Kyiv. 17 p, available at: [Crimean-Human-Rights-Group_Mar_2018_EN.pdf](#) (accessed: 28.11. 2022).
124. Dosenko A., Iuksel G., Synowiec A., Pohrebniak I., Shevchenko V. (2020). Communication Platforms: New Positions And Appointment. *International Journal Of Management (IJM)*. Vol. 11, iss. 3. Pp. 294–303, available at: <http://www.iaeme.com/ijm/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=3> Journal Impact Factor (2020): 10.1471 (Calculated by GISI) www.jifactor.com (accessed: 30.12. 2020).
125. European Court of Human Rights (2021), Complaints brought by Ukraine against Russia concerning a pattern of human rights violations in Crimea declared partly admissible. Press release. issued by the Registrar of the Court. ECHR 010/, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-6904972-9271650%22%5D%7D> (accessed: 21.01. 2021).
126. Gardner H. (2016), The Russian annexation of Crimea: regional and global ramifications. Vol. 17, iss. 4: Ukraine in Crisis. Pp. 490–505, available at: <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154190> (accessed: 01.08.2022).
127. General Assembly of the United Nations (2018). Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2018 [without reference to a Main Committee (A/73/L.47 and A/73/L.47/Add.1)] 73/194. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov, available at: <https://undocs.org/en/A/RES/73/194> (accessed: 19.02.2022).
128. Guchakova T., Klymenko A. (2020). The socio-economic Situation in Occupied Crimea in 2014–2020. Iss. 2. Based on the monitoring results of the joint Monitoring Group of the Black Sea Institute of Strategic Studies and the BlackSeaNews online publications. Kyiv. 28 p.

129. Hate Speech in the Media Landscape of Crimea: An Information and Analytical Report on the Spread of Hate Speech on the Territory of the Crimean Peninsula (March 2014 – July 2017) (2018). under the general editorship of I. Sedova and T. Pechonchyk. Kyiv. 40 p., available at: Hate-book-EN-1.pdf (accessed: 23.04.2022).
130. Hai-Nyzhnyk P. (2017). Basic Principles of the Strategy for De-occupation and Reintegration of Crimea in the Context of National Security of Ukraine: Aspects of the Problem and Solution Areas. Kyiv: MP «Lesya», 105 p.
131. Holloway M. (2017). How Russia Weaponized Social Media in CrimeaReal Clear Defense. URL: http://www.realcleardefense.com/article/2017/05/10/how_russia_weaponized_social_media_in_crimea_111352.htm (accessed: 08.08.2022).
132. Human Rights in the Context of Automatic Naturalization in Crimea. Open Society Justice Initiative (2018), New York. 59 p., available at: report-osji-crimea-20180601.pdf (accessed: 01.03.2022).
133. Iuksel G. Z., Sydorenko N. M., Dosenko A. K., Syntyk, O., Dubetska O. O. (2022), Crimean Citizen Journalism: Genesis and Trends in Communication Network, *International Journal of Computer science and Network Security*. Vol. 22 (2). Pp. 63–74.
134. Monitoring of the observance of the constitutional rights of Crimes Tatar People on the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol. Report of the Administration of the President of Ukraine (2015), 36 p.; (2016). Kyiv. 29 p
135. Özçelik Sezai (2017). Regional Crisis and Conflict Management After Russian Invasion of Crimea: The Case of Crimean Tatars,. Alaaddin Yalçinkaya, Arzu Al ve Hakan Mehmetçik (ed.), V. International Blue Black Sea Congress 12–13 December 2016, *Proceeding Book*. Marmara University, Pp. 372–387. available at: file:///Users/macbook/Downloads/Regional_Conflict_Management.pdf (accessed: 04.09.2022).

136. The PACE Resolutions on Ukraine (2022), available at: mfa.gov.ua/en/partnership/pace-resolutions-ukraine (accessed: 24.12.2022).
137. Pocock J. G. A. (1971). *Politics, language and time: essays on political thought and History*, New York : Atheneum. 291 p.
138. Popper K. *The Open Society and Its Enemies: The Spell of Plato*. Routledge. 2002. 432 p.
139. Resolution on Ongoing Violations of Human Rights and Fundamental Freedoms in the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol (Ukraine). Parliamentary Assembly of OSCE, 28th Annual Session 7–11.07.2018, available at: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2018-berlin/declaration-26/3742-berlin-declaration-eng/file> (accessed: 24.12.2022).
140. Resolution on the Militarization by the Russian Federation of the Temporarily Occupied Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol, Ukraine, the Black Sea and the Sea of Azov. Parliamentary Assembly of OSCE, 28th Annual Session 4–8.07.2019, available at: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2019-luxembourg/3882-luxembourg-declaration-eng/file> (accessed: 24.12.2022).
141. Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) (2017). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Kyiv, 48 p., available at: [Crimea2014_2017_EN.pdf](#) (accessed: 09.11.2022).
142. Situation With Rights Of Children In The Autonomous Republic Of Crimea And Sevastopol City in The Context Of Peninsula Occupation by The Russian Federation. Additional Submission to Crc/C/Ukr/5-6. (2020), Kyiv, available at: https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/12/en_situation-with-rights-of-children-in-crimea-in-the-context-of-peninsula-ccupation-by-rf.pdf (accessed: 09.11.2022).
143. Shevchenko V., Dosenko,A., Iuksel G., Synowiec A., Dibrova V. (2020). Use of open data in Ukraine: some important aspects, *Revista San Gregorio*,

- No 42. Pp. 319 –328, available at: <https://cutt.ly/Ujb0DxO> (accessed: 19.05.2022) [WOS:000600032800031].
144. UA:TV (FREEDOM), available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/UATV> (accessed: 09.11.2022).
145. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2021), Provisional Timetable of the Programme and External Relations Commission (PX)1, 22 January 2021, in presential meeting, available at: https://fr.unesco.org/sites/default/files/210_ex_px_timetable.pdf (accessed: 23.02.2022).
146. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2014), Follow-up by Unesco of the Situation in the Autonomous Republic of Crimea (Ukraine), available at: <https://unesdoc.unesco.org/search/0307b085-c5fa-4fe4-aa4c-4cc2f55d9875> (accessed: 23.02.2022).
147. Voropayeva T., Hryhorevska O., Iuksel G., Stepanenko O., Kobal V. (2022). Educational and scientific potential of the XXI century. Challenges and prospects, *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*, vol. 16, No 2, pp. 95-106, available at: DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.6> (accessed: 17.05.2022).
148. Yuksel G. (2020). COVID-19 in Crimea: Specificity, Threats, Challenges. Challenges of Pandemic in Theory and Practice , *Conference papers of the I Online International Multidisciplinary Science-in-Practice Conference within the international project Media Dialogue for Pluralism and Understanding*, Kyiv: 16 December 2020. Kyiv, Institute of Journalism, Pp. 4–15.

АНОТАЦІЯ

Наукова доповідь Юксель Гаяни Заїрівни на тему: «Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України», подана на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – «теорія та історія соціальних комунікацій» – полягає у визначенні умов виникнення та функціонування кримської інформаційно-медійної парадигми, поява якої стала можливою в Україні на початку ХХІ ст. після окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

Поняття «Кримська інформаційно-медійна парадигма» розкривається як система цінностей у формуванні інформаційної політики України щодо Криму. Кримська медійно-інформаційна парадигма – це ідеологічна конструкція, яка визначає побудування загальних ціннісних орієнтирів в роботі, що проводиться в Україні з питання деокупації Криму в інформаційному плані. Кінцевою метою у цьому контексті в діяльності державних інституцій та громадянського суспільства необхідно вважати «деокупацію півострова» як процес реалізації заходів військового або політичного характеру, проведених із метою повернення контролю Української держави або встановлення контролю міжнародних організацій над територією Криму.

Генеza кримської інформаційно-медійної парадигми розглядається в історичному, інформаційно-ідеологічному та організаційному вимірах. У контексті кримської інформаційно-медійної парадигми в Україні формується інформаційна політика щодо ТОТ Криму – сукупність основних напрямів діяльності Української держави зі створення, поширення, використання та збереження інформації задля досягнення та реалізації інтересів країни та встановлення комунікаційного зв'язку з мешканцями Криму — громадянами України, що перебувають на тимчасово окупованій території півострова.

У роботі розглянуто передісторія питання, зокрема експансійна політика Російської Федерації по відношенню до українського Криму в інформаційному вимірі, стан медійної сфери Криму до окупації, досліджено розвиток медійної сфери Криму до окупації, враховуючи унікальні характеристики Криму як політичного, економічного та етносоціального регіону України. Досліджено етапи захоплення інформаційної сфери Криму окупантами, аналіз впливу окупації Криму Російською Федерацією у період з лютого 2014 року по лютий 2022 року на медійну сферу Кримського півострову та інформаційну політику України стосовно тимчасово окупованого регіону.

Дисертація аналізує інформаційні та ідеологічні наслідки окупації Криму, включаючи спроби знищити українську державну ідентичність в медійному просторі Криму, порушення прав журналістів та громадянських журналістів, репресії та залякування громадян України через їхню активність. В роботі розглядається процес інформаційного спротиву агресії, виникнення громадянської журналістики, політичного блогінгу, використання української державної символіки як форм інформаційної опозиційної ненасильницької діяльності в Криму.

У дисертації аналізується державна інформаційна політика України, форми та методи праці, яка проведена Україною після окупації для зміцнення комунікаційного зв'язку з Криму, підняття питання Криму на міжнародний рівень. Надаються пропозиції з удосконалення роботи з інформаційної реінтеграції півострова в український медіапростір. Робота підсумовує загальні результати дослідження та надає пропозиції щодо подальшого розвитку інформаційної політики України в контексті окупації Криму.

Успіх у процесі досягнення кінцевої мети — деокупації Криму — тісно пов'язаний не тільки з міжнародною діяльністю, а й із роботою, яку проводить Україна на внутрішньому напрямі, основою чого є встановлення тісного комунікаційного зв'язку з громадянами України на окупованій території. Реалізація завдань задля поширення інформаційного контенту має містити такі види діяльності, як затвердження відповідних ситуації та потребам нормативно-

правових актів Української влади; аналіз та апробація пропозицій громадянського суспільства щодо вдосконалення законодавства стосовно ТОТ; розроблення й адвокація напрацювань з актуальної тематики на міжнародному рівні; постійний моніторинг, збір та систематизація фактів порушень міжнародного та національного права в усіх сферах життєдіяльності на ТОТ; установлення інформаційного зв'язку з громадянами України на ТОТ через медіа та засоби соціальних комунікацій; інформування про надання державних послуг, організація юридичної, соціальної, освітньої, інформаційної та іншої допомоги; проведення різноманітних заходів із метою встановлення комунікативного зв'язку стосовно ТОТ Криму; надання експертної підтримки відповідним міжнародним організаціям та іншим інституціям у формуванні політики щодо ТОТ Криму.

Ключові слова: Україна, Крим, соціальні комунікації, ЗМІ, мас-медіа, окупація, права людини, свобода слова, протидія інформаційній війні, національна ідентичність, територіальна цілісність.

ANNOTATION

Scientific report by Yuksel Gayana on the topic "Crimean Information-Media Paradigm in the Context of the Occupation of the Peninsula (February 2014 – February 2022): Transformation of the Media Sphere and Information Policy of Ukraine," submitted for the doctoral degree in social communications, specialization 27.00.01 – "Theory and History of Social Communications," aims to identify the conditions for the emergence and functioning of the Crimean information-media paradigm in Ukraine. This paradigm emerged in the early 21st century after the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol.

The concept of the "Crimean Information-Media Paradigm" is explained as a system of values shaping Ukraine's information policy regarding Crimea. The Crimean media-information paradigm is an ideological construct that defines the overall values in the activities conducted in Ukraine concerning the de-occupation of Crimea in the

informational aspect. The ultimate goal in this context is the "de-occupation of the peninsula," involving military or political measures to regain control for Ukraine or establish international control over the territory of Crimea.

The genesis of the Crimean information-media paradigm is explored in historical, informational-ideological, and organizational dimensions. In the context of this paradigm, Ukraine's information policy toward the Temporary Occupied Territories (TOT) of Crimea is formulated, encompassing the main directions of Ukrainian state activity aimed at creating, disseminating, using, and preserving information to achieve and realize the country's interests and establish communication with the residents of Crimea – Ukrainian citizens temporarily residing in the occupied territory.

The dissertation examines the prehistory of the issue, including the expansionist policy of the Russian Federation towards Ukrainian Crimea in the informational dimension, the state of the media sphere in Crimea before the occupation, the stages of the occupation forces taking control of the information sphere in Crimea, and the development of the media sphere in Crimea before the occupation, considering the unique characteristics of Crimea as a political, economic, and ethnosocial region of Ukraine. The analysis includes the impact of the occupation of Crimea by the Russian Federation from February 2014 to February 2022 on the media sphere of the Crimean Peninsula and Ukraine's information policy regarding the temporarily occupied region.

The dissertation analyzes the informational and ideological consequences of the occupation of Crimea, including attempts to eradicate Ukrainian state identity in the media space of Crimea, violations of journalists' and civil journalists' rights, repression, and intimidation of Ukrainian citizens due to their activism. The work explores the process of informational resistance to aggression, the emergence of civic journalism, political blogging, and the use of Ukrainian state symbols as forms of nonviolent informational opposition in Crimea.

The dissertation analyzes Ukraine's state information policy, forms, and methods of work conducted by Ukraine after the occupation to strengthen communication with Crimea and raise the issue of Crimea to the international level. Suggestions are

provided for improving the work on informational reintegration of the peninsula into the Ukrainian media space. The work summarizes the general results of the research and offers proposals for the further development of Ukraine's information policy in the context of the occupation of Crimea.

Success in achieving the ultimate goal – the deoccupation of Crimea – is closely linked not only to international activities but also to Ukraine's internal efforts, the foundation of which is establishing close communication with Ukrainian citizens in the occupied territory. Implementation of tasks for disseminating informational content should include activities such as aligning situations and needs with the normative-legal acts of Ukrainian authorities, analyzing and testing civil society proposals to improve legislation regarding temporary occupied territories, developing and advocating for findings on relevant issues internationally, constant monitoring, collecting and systematizing facts of violations of international and national law in all areas of life in temporary occupied territories, establishing information communication with Ukrainian citizens in temporary occupied territories through media and social communication means, informing about the provision of state services, organizing legal, social, educational, informational, and other assistance, conducting various events to establish communicative ties regarding temporary occupied Crimea, and providing expert support to relevant international organizations and other institutions in shaping policies regarding temporary occupied Crimea.

Keywords: Ukraine, Crimea, social communications, media, mass media, occupation, human rights, freedom of speech, resistance to information warfare, national identity, territorial integrity.